Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 268 (12058) | 1982 чылдың ноябрь 20, суббота | 1925 чылда үндүрүлгеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинде болгаш ВЛКСМ Төп Комитединде

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК «1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, кӧдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырбышаан, Аъш-чем программазын күүседир, планнарны болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарын доктаалда демдеглээн.

Бүдүрүлгениң дыка хөй мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, мал бригадаларының болгаш фермаларының, колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агый арызының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери 1982—83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, эътти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартып чорудар деп инициативаны көдүргеннер.

Мал ажылдыгларының патриотчу эгелээшкинин Сельхозтехниканың бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарының, комбикорм, микробиология, аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының коллективтери калбаа-биле деткип, олар мал ажылының техниктиг хандырылгазының бедик деңнелин хандырарынче, фермаларга болгаш мал чеми белеткээр цехтерге машиналарның база дериглерни, комбикормнарны, мал чемнериниң белоктуг, витаминниг болгаш минералдыг немелделерин немештир кылып үндүрериниң курлавырларын болгаш аргаларын дилеп тып, оон-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге идиг кылып, оларны чогуур үезинде хүлээп алырын, болбаазырадып кылырын, фермадан хереглекчиге чедир орукка оларның бедик шынарлыг болгаш бүрүн-биле камгалаттынган болурун чедип ап турарлар.

Мал кыштаглаашкынының организастыг эрттирерингe, мал ажылының продукциязын бүдүрерин эң-не дүргени-биле көвүдедириниң курлавырларын болгаш аргаларын дилеп тыпкаш, ажыглаарынга колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш специалистерниң, кӧдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының бүгү ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын улам калбартырының чугула ужур-дузазын барымдаалааш, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди, бедик хүлээлгелерни алган болгаш 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири, оларны чогуур үезинде болбаазырадып кылыры, продукцияның бедик шынарын болгаш оон долу камгалалын дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр деп саналды үндүрген мал ажылының бригадаларының болгаш фермаларының, колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар арызының болгаш өске-даа кӧдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, Сельхозтехника бүдүрүлгелериниң болгаш органнизацияларының, аъш-чем, эът болгаш сүт, комбикорм, микробиология үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының мурнакчы коллективтерниң, бүдүрүлге мурнакчыларының инициативазын чүүлдүг деп көрген.

Бүдүрүлге мурнакчыларының инициативазын бүгү хемчег-биле деткиирин, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын «Мал ажылы — шалыпчы фронт!» — деп кыйгырыгның адаа-биле улам калбартып чорударының талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хоорkомнарынга болгаш райкомнарынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар, областар, хоорайлар, районнар, кӧдээ болгаш суурлар Советтериниң күүскомнарынга, агроүлетпүр каттыжышкыннарынга, профэвилел болгаш комсомол органнарынга, колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң партия, профэвилел болгаш комсомол эге организацияларынга сүмелээн.

Социалистиг чарышты организастаарының бедик деңнелин болгаш дээштиг чорууун хандырар, коллектив бүрүзүнге күш-ажылчы маргылдааның болгаш кижилерниң бот-боттарынга эш хуузунуң ёзузу-биле дузалажырының байдалын тургузар, түңнелдерни шалыпкыны-биле үндүрер, оларны чаржып турар бүгү кижилерге чедир дыңнадыр, бүдүрүлге мурнакчыларының дуржулгазын налбаа-биле көргүзер, хожудап турарларга дузалаар херек.

Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарынга мурнакчы дуржулганы нептередир, ажылчы чоннарның күрүне планнарын база социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседиринче мобилизастаар талазы-биле удуртукчуларның болгаш специалистерниң ролюн болгаш харысалгазын бедидер. Агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң арызында ажыл-агыйжы кады ажылдажылганы база бот-боттарынга дузалажылганы быжыглаар.

Бүдүрүлгелер болгаш каттыжышкыннар коллективтериниң инициативазын хөгжүдер болгаш деткиир:

Сельхозтехникага — ачы-дуза чедирип турары бүгү ажыл-агыйларга фермаларның, чем цехтериниң комплекстиг техниктиг ажаалдазын, машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң соксаал чок ажылын, малды ажаарының, чемнерни болбаазырадып кылырының база белеткээриниң хөй күш чарыгдаар ажылдарын механизастаарын, оларның чөп ажыглалын, аңаа үндезилээш малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидериниң хандырар талазы-биле;

эът болгаш сүт үлетпүрүнге — малды болгаш сүттү шуут бүдүрүп турар черлеринге барып дорт хүлээп алгаш, белеткел организацияларының транспорту-биле чедирерин дыка калбартырының, ону чогуур үезинде болбаазырадып кылырын база түңнел продукцияның бедик шынарын хандырарының талазы-биле;

холуксаалыг чемнер болгаш микробиология үлетпүрүнге база балык ажыл-агыйынга — кӧдээ ажыл-агыйга долу үнелиг холуксаалыг чемнерни, белок-биле байлак чем чигээдин, витаминнерни, чемге минералдыг болгаш өске-даа немелделерни, эм база ветеринар-профилактиктиг бүдүмелдерни бүдүрүп бээриниң планнарын ажыр күүседириниң курлавырларын база аргаларын дилеп тып ажыглаар талазы-биле.

Мал кыштаглаашкынының организастыг эрттиргени, эът, сүт болгаш өске-даа продукцияны бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планнарын база социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге эң эки көргүзүглерни чедип ап, малдың баш санын камгалап алырын, оон продуктулуун бедидерин, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын өстүрерин эң улуг хемчээлге хандырган бригадалар болгаш фермалар, колхозтар, совхозтар, ажыл-агыйлар арызының болгаш кӧдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң дузалал кӧдээ ажыл-агыйларының коллективтерин, а ол ышкаш районнарны болгаш автономнуг округтарны, областарны, крайларны, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларны 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаар деп доктааткан.

Мал фермаларының болгаш чем цехтериниң соксаал чок, логумчалыг ажылдаарын хандырган, эътти, сүттү, мал ажылының өске-даа продукциязын чогуур үезинде болбаазырадып кылган, холуксаалыг чемнерни, чем немелделерин, белок, чиг-отти кӧдээ ажыл-агыйга бүдүрүп бээриниң планнарын чедир база ажыр күүсеткен болгаш оон ачызы-биле малдың база куштуң продуктулуунуң өзеринге мал ажылының продукциязын бүдүреринче болгаш садарының планнарын чедир база ажыр күүседиринге салдарлыг болган Сельхозтехниканың, аъш-чем, эът, холуксаалыг чемнер болгаш микробиология үлетпүрүнүң цехтериниң, участоктарының, бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарының коллективтерин Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери деп база санаар.

1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1240 хүндүлел бижиктерин доктаал ёзугаар тургускан, олардан:

эвилелдешкен республикаларны шаңнаары-биле — 50-ден 100 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдыг 6 хүндүлел бижиктерни;

автономнуг республикаларны, крайларны, областарны болгаш автономнуг областарны шаңнаары-биле — 20-ден 50 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 34 хүндүлел бижиктерни;

автономнуг округтарны болгаш районнарны шаңнаары-биле — 5-тен 15 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 200 хүндүлел бижиктерни;

колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар арызының болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының дузалал кӧдээ ажыл-агыйларының коллективтерин шаңнаары-биле — 3-тен 5 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 1000 хүндүлел бижиктерни доктааткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар хамаарышкан министерстволарның болгаш ведомстволарның доктааткан негелделерин ёзугаар автобустарны болгаш автомобильдерни алыр.

Дараазында саналдарны хүлээп алган:

1983 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнап мактаары-биле Совет Эвилелинге аян-чорук кылыр болгаш даштыкы чурттарже баар чиңгелдиг 18 муң турисчи путёвканы ВЦСПС-тиң тускайлап бээриниң дугайында;

эң эки комсомолчу-аныяктар коллективтерин шаңнаарынга 700 хүндүлел дипломун тургузарын база бүдүрүлгениң мурнакчыларын шаңнаары-биле 1 муң турисчи путёвканы ВЛКСМ ТК-ның тускайлаарының дугайында;

министерстволарның, ведомстволарның болгаш профэвилел ТК-ның 2,4 муң хүндүлел дипломун ук министерстволарның, ведомстволарның база профэвилел ТК-ның акша шаңналдарының фонд оригада, цех болгаш участок коллективтерин шаңнаарынга, ол ышкаш 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилери — мурнакчыларны шаңнаарынга 4 муң хүндүлел дипломун акша шаңналдары-биле кады доктаадып тургузары;

1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрерде 1982 чылдың IV кварталының болгаш 1983 чылдың бирги чартының көргүзүглерин барымдаалаарын доктаалда айыткан.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга шылгарангай чедиишкиннерлиг болган база 1982-83 чылдың кышкы үезинде эът, сүт болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге күш-ажылчы шылгаралдың өөгер-чижээн көргүскен ажылдакчыларны ССРЭ-ниң

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларындан, Дээди Советтериниң Президиумнарындан болгаш Министрлер Чөвүлелдеринден, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларындан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, тудугларның күш-ажылчы коллективтеринден, колхозтар болгаш совхозтардан, өөредилге черлеринден, Совет Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларындан, партия хоочуннарындан, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринден, тус-тус хамаатылардан кажыыдал илередиишкиннери келгилээн.

Бистиң партияга, бүгү совет улуска таварышкан аар чидириг-биле холбаштыр ханы кажыыдалды ында илеретпишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг оглу, Ленинниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот болгаш интернационалчы, сураглыг революсчу, тайбың дээш демиселчи, күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарынга, коммунизмниң херээнге бүгү амыдыралын кызыгаар чокка бараалгадып турасказтан, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневке хүндүткелдиң ёзузун бедик үнелел-биле илергейлээн.

Эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын хөгжүдеринге, СЭКП-ниң XXIII — XXVI съездилериниң шиитпирлеринде айыттынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын ажылдап кылырынга база боттандырарынга Леонид Ильич Брежневтиң улуг салыышкынын, чоннуң калбак массаларының ажылын сырый каттыштырып база углап баштап шыдаар политиктиг уран арга-мергежилдиг ленинчи школаның удуртукчузунуң бедик мөзү-шынарларын, партияның коллективтиг удуртукчу штавы — СЭКП Төп Комитединиң болгаш оон Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын кажыыдал илередиишкиннеринде демдеглээн.

Бо хүннерде коммунистер, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары ленинчи партияга ханы бүзүрелин, оон иштики болгаш даштыкы политиказын деткип, чүүлдүгзүнүп турарын илергейлеп көргүскеннер. Партия болгаш Совет күрүне бүгү-ле күженниишкиннерин чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам улгаттырарынче, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң аңы-дуңма улустарының найыралын быжыглаарынче, чоннуң чаагай чорууң бедидеринче, социалистиг демократияның хөгжүдеринче моон соңгаарда углаар дээрзинге быжыг бүзүрелин олар илереткеннер.

Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдал илередиишкиннери социалистиг чурттарның удуртукчуларындан болгаш ажылчы чоннарындан, коммунистиг болгаш ажылчын партиялардан, революсчу-демократтыг партиялардан болгаш организациялардан келгилээн. Кажыыдал илередиишкиннери күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарындан, а ол ышкаш хөй-ниити организациялардан болгаш делегейниң хөй-хөй чурттарының хамаатыларындан алдынган. Тайбыңны быжыглаарынга болгаш улустар арызынга тайбың кады ажылдажылгага, делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга болгаш ядролуг халаптың айыылындан кижи төрелгетенни чайладырынга Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын олар үнелеп көргеннер. Социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжыышкынын, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга Л. И. Брежневтиң улуг ачы-хавыязын, улустарның национал болгаш социал хосталгазының шимчээшкининге оон салыышкынын аңы-дуңма чурттарның болгаш коммунистиг партияларның, революсчу-хосталгалыг шимчээшкиннерниң удуртукчулары демдеглээн.

Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр боттарының ханы кажыыдалын илереткен партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларга, күш-ажылчы коллективтерге, Совет Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларынга, кажыыдалын илереткен кижи бүрүзүнге чүректиң ханызындан четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП-ниң, бүгү совет улустуң аар чидирии-биле холбаштыр бистиң партиявыс болгаш чуртувус-биле боттарының эп-сеткилин каттыштырган даштыкы эштерге болгаш өңнүктерге, социализм чурттарының ажылчы чоннарынга, аңы-дуңма партияларга, социал дептилге дээш демиселчилерге чүректиң ханызындан четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Л. И. Брежневтиң чырыткылыг турасказын сактып ёзулаан күрүнелерниң болгаш чазактарның бүгү удуртукчуларынга, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга ханы четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧОГААЛДАРЫНЫҢ 9-КУ ТОМУ

Политиктиг литература парлаар черден Л. И. Брежневтиң «Ленинчи угланыышкын-биле (1981 чылдың март — 1982 чылдың июнь)» деп ажылдарының тоску тому чырыкче үнген.

Ол том совет кижилерге, дыка хөй чурттарның коммунистеринге амыдыралдың болгаш демиселдиң өөредилге ному болу берген «Завод гүдогу-биле чуртталга», «Төрээн чурт дугайында бодал» деп сактыышкыннар-биле эгелээн.

Ол томда кирген чогаалдарда партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш СЭКП-ниң кылып турар хөй талалыг ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар.

Ол чыындының материалдарында ленинчи национал политиканы партияның боттандырып турарынга хамаарышкан чугула чүүлдер кирген, оон өндүр-улуг чедиишкиннерин бүзүрелдии-биле көргүскен, аңы үе-чадаының сорулгаларын тодараткан.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың 80 чылдарга Тайбың программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле кызымаккай болгаш чайгылыш чок ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар материалдарны номда калбаа-биле киирген.

Ол чыындыда кирген ажылдар теоретиктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузалыг боон турар. Оларда Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының эң байлак дуржулгазын көргүзүп турар. Олар коммунистерни, бүгү совет кижилерни шиитпирлээр ужурлуг нарын болгаш харысалгалыг сорулгаларның дугайында билиглиг-биле чепсеглеп, бистиң ниитилелдиң хөгжүлдезиниң келир үезин көөр арганы берип, партияның политиказын боттандырып чорударының оруктарын айтып турар.

(СЭТА).

ИЙИ МИЛЛИОН «ЗАПОРОЖЕЦ»

ЗАПОРОЖЬЕ. (СЭТА-ның корр. А. Головин). «Коммунар» автозаводтуң кол хаалгазындан ноябрь он сесте ийи миллион дугаарлыг чиик «Запорожец» деп машина маңнап үнген. Коллектив бодунуң чедиишкинин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан.

Юбилейжи автомобильди кылып үндүреринге киржир хүндүлүг эргени чедип алганнарның арызында слесарь И. Северов база бар. Ол аңаа чээрби ийи чыл мурнунда эң-не баштайгы микротиражканы эптеп үндүрген.

— Ынчаардагы машинадан амгы үеде чүгле ады артып калган деп болурун хоочун ажылчын чугаалаан.— Автомобиль ам аяныг-чараш, таарымчалыг болгаш идегелдиг апарган. Моторнуң күжү ийи катап улгаткан, капитал септелге чокка маңнаарының хуусаазы 25 муң километр чедир узаан.

Ол бүдүрүлге чериниң техниктиг чаартылгазы автозаводчуларның продукция бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедир аргазын берип турар. Бир эвес олар баштайгы бир миллион машиналарны барык он алды чыл иштинде кылып үндүрген болза, ийи миллион дугаарлыг автомобильди кылырынга чеди чылдан эвээш үе хереглеттинген.

Завод коллективи «Запорожецтиң» чаа хевир-моделин тургузары-биле ажылдап турар. Ол машина эң бедик негелделерге дүүшкен бооп турар. Ону бо беш чылда массалыы-биле кылып үндүрүп эгээр.

АЖЫКТЫГ-ДАА, ЧИИК ӨРТЕКТИГ-ДАА

Донбасстың дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары бапкыдан чээли албайн-даа куш өстүрер ажылды чедиишкинниг хөгжүдүп турар. Великоселко районнуң «Маяк» колхозунга ол чаа арганың ажыктыынга бир-ле дугаарында бүзүрээн — ол ажыл-агый кас эъдин эң-не хөйнү берип турар апарган.

Амгы үеде 15 муң баш санның касты өстүрүп турар ферма кылдыр бодунуң үезин эрте берген ипек кажаазын ажыглап турар. Ынчаарга оон чанында оңгарны улуг эвес чарыгдал үндүрүп тургаш, чаъс суу болгаш чер иштиниң соок-кара суг агымнары-биле ону долдур хөөлбектелдирип каан. Ынчаар суг куштарынга кылымал хөл тургустунган.

— Дузалал адыр чүгле эът курлавырларынга чугула немелде эвес, харын база ажыл-агыйның орулгазынга хөй өзүлдени берип турар — деп, колхоз даргазы П. Люборец чугаалаан.

«Маяк» колхоз чүгле бо чылын безин 60 тонна кас эъдин күрүнеге саткаш, 50 муң рубль арыг орулганы алган.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫН СОҢГААРЛАДЫР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң дыңнадыры болза, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязын 1982 чылдың декабрь 7-же соңгаарлаткан.

ССРЭ-НИҢ ЛЕНИНЧИ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ КОМИТЕТТЕРИНДЕН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитеди база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитеди 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тывысырынга саналдаан ажылдарны хүлээп алыры 1982 чылдың декабрь 15-те доостурун дыңнадып турар.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

100-ТЕН 111-НИ

Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң мурнакчы малчыны, коммунист Неня Салчакович Хүрең 23 чыл дургузунда хой кадарып келген. Оон үр үеде бедик көргүзүглүг, кызымак ажылдап келгени «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Неня Салчакович Хүреңниң идегелдиг дузалакчызы — өг-бүлезиниң хереэжен ээзи Окчаа Салчаковна — район Совединиң депутады.

Мурнакчы малчыннарның ажыл-ишчи өг-бүлези ССРЭ-ниң тургустунганынның 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка кирипкеш, бо чылын чүс хойга онаажтыр 95-тен эвээш эвес хураганны алыр дээн хүлээлгезин 111 кылдыр күүсеткен, хой бүрүзүнге онаажтыр 3 килограмм дүктү кыргып алган.

К. МААДЫ.

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНГЕН

Чуга хар черни декси шып шыдаваан, ында-мында, ылаңгыя мээстерде кара черлер эмгежок. Соок барык-ла чок. Мыңдыг күс Суглуг-Хемге ховар болгулаар. Ынчангаш Биче-оол (ч у р у к т а) аңаа өөрүп турар.

Биче-оол Оюнович Шавы — Бии-Хем районда «Хадын» совхозтуң Суглуг-Хем хойжу бригадазының кежигүнү. Хоочун хойжу мында мурнакчыларның бирээзинде санаттырып турар. Ол эрткен чылын хүлээп алган хураганнарының бирээзинден-не үш килограмм дүктү кыргып алган болгаш 300 ажыг хоюндан барык-ла тонна хире, тодаргайлаарга, 966 килограмм дүктү күрүнеге саткан.

Коммунист Шавы ам Кадыр-Орук-Аксында кыштаанда хонупкан. Ол кыштааның септелгезин хынамчалыг кылган. Кажааның ыргайып бадып келген оргазын база ыяштарын солаан болгаш кырын чаа өдек-биле дуглаан. Эжиин, соңгазын база эки чыыглаан. Кургаг өдекти четчир кылдыр белеткээн. Чурттаар бажыңын чугайлап, септеп алган. Одаар ыяш болгаш хөмүр-даш белен. Бодунуң белеткээн сиген база сөөртүп алган. Кыштаан боду септээн.

— Кажаа септээниңден арткан эвээш материал бар чүве. Оон-биле шагжа болгаш онгача немей кылыр мен. Оон өске четпес чүүлдер менде чок — деп, Биче-оол Оюнович чугаалап орар. Ол кыштаглаашкынга, шынап-ла, хынамчалыг белеткенген болду.

К. ЧООДУ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинде болгаш ВЛКСМ Төп Комитединде

(Төнчүзү. Эгези бирги арында).

орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаарынга эвилелдешкен республикаларның компартия ТК-лары, партия крайкомнары болгаш обкомнары, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар профэвилел база комсомол организациялары-биле кады киирерин чогумчалыг деп доктааллаа көрген.

Мал комплекстерин болгаш фермаларны мергежилдиг кадрлар-биле, чүнүң-даа мурнунда коммунистерниң болгаш комсомолчуларның күселиг-биле, улам ынай быжыглаарының талазы-биле чугула хемчеглерни боттандырарын, даандырган ажыл-херек, дээш удуртукчуларга болгаш специалистерге негелделиг чорукту бедидерин эвилелдешкен республикаларның компартия ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарга болгаш райкомнарга, партия эге организацияларынга, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга даскан. Социалистиг чарыштың дээштиниң бедидер, эът, сүт болгаш өске-даа продукцияны бүдүрериин көвүдедиринге иштики курлавырларны мобилизастаар, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чорукту фактыларын сойгалаар талазы-биле партия, профэвилел болгаш комсомол бөлүктериниң, улусчу контроль постуларының болгаш бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидер. Коллективтерге организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартыр, оларның салыышкыннарын ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынче, мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге немелде курлавырларны дилеп тыварынче угландырар.

Пропагандистиг болгаш масса-политиктиг ажылды бүдүрүлгениң шиитпирлиг участоктарынга — мал комплекстериниң, фермаларының, бригадаларның боттарынга мөөңнээри чугула. Малчыннар ортузунга социалистиг чарыштың калбак нептерелдиниң хандырар, моральдыг болгаш материалдыг шаңнал-мактаалдың бар арга-хевирлерин, көскү агитацияны бүгү талалыг ажыглаар, космонавтыларның тургусканы «Ю. А. Гагарин аттыг сылдыстыг вымпел» дээш, сураглыг малчыннарның шаңналдары дээш фермаларның, бригадаларның чарыжын идепкейлии-биле деткиир. Мурнакчы малчыннарның, өг-бүле династияларының хүндүткелдиг байырлалдарын калбаа-биле практикалаар. Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, агроүлетпүр каттыжыышкыннарының удуртукчу ажылдакчыларының, литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының малчыннар-биле ужуражылгаларын доктаамал организастаар, фермаларже болгаш комплекстерже мергежилдиг лекторларны, илеткелчилерни, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерни чорудуп турар.

Мал кыштаглаашкынын үлегерлиг эрттирери, мал ажылының бедик продуктулуг чоруу, мал чемнерин хумагалыг ажыглаары дээш, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседири дээш социалистиг чарыштың чорудуп турарын калбаа-биле чырыдарын солуннар болгаш журналдар редакцияларынга, телевидениеге болгаш радиога сүмелээн. Мал ажылын чорударын организастаарының болгаш оон технологиязының мурнакчы методтарын, хамыктың мурнакчы бригада кезээзин шиңгээдип алырын, эчис түңнел дээш материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинин ханызы-биле көргүзер, социалистиг чарыштың мурнакчыларының болгаш тиилекчилериниң, оң бирги беш чылдың шагынчыларының дуржулгазын калбаа-биле болгаш тодазы-биле көргүзеринге бүгү аргаларны байдалдыг ажыглаар, малчынның мергежилиниң ат-алдарын көдүрер.

«Плакат» болгаш «Колос» парлалгага чечеринге мал кыштаглаашкынының организастаарының эң эки дуржулгазының, социалистиг чарышты калбаа-биле нептередириниң талазы-биле организастыг болгаш политиктиг ажылды тургусканының талазы-биле бөлүк материалдарны, плакаттарны, өөрлеш фотоүндүрүлгелерни белеткээрин болгаш үндүрерин дааскан.

Көдээ ажыл-агыйның, аъш-чем, эът болгаш сүт, комбикорм болгаш микробиология үлетпүрлериниң, балык ажыл-агыйының, Сельхозтехниканың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-ишчилери, мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирери дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржиишкинин, эъти, сүтү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр, ССРЭ-ниң тургустунганынын 60 чылын төлептиг уткуур, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиринге улуг салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп комитеди илереткен.

ДАШТЫКЫДА

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТУЛГАН ДҮЖҮТ

ПРАГА. Чехословак көдээниң ажыл-ишчилериниң шөлдери бо чылын чигир свёклазының тулган — рекордчу дүжүдү-биле оларны өөрткен. Чуртта ол чугула көдээ ажыл-агыйның культуразын 7,6 млн. тоннаны ажаап алган, ол дээрге, планнаттынган хемчээлден 130 муң тонна хөй-дүр. Ол ышкаш свёкланың дазылының чигирзии база эки — 15,6 хуу болган. Оон ачызында чигир бүдүрерин улам көвүдедир аргалыг болур.

ЧССР-ниң свёклачыларының мурнуунда бо беш чылда харыысалгалыг сорулгалар салдынган: свёкла дазылын ажаап алырының чылда хемчээлин 0,8 млн. тоннага немээр, чигир бүдүрүп үндүрерин 1976—1980 чылдарга дөмейлээрге 20 хуу көвүдедир ужурлуг. Ол сорулгаларның күүседиринге Совет Украинаның свёклачыларының ажылының мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептередири чугула фактор боор турар.

САФРА ЭГЕЛЭЭН

ГАВАНА. Кубада чурттуң кол байлаа болур чигир хыыргыыжын ажаап алыры болгаш болбаазырадып кылыры эгелээн. Куба революциянын кавайы — Сантьяго-де-Куба мөкүнүн ажылчы чоннары тээлтеглиг ажаап алыышкын — сафраны баштай эгелээннер.

Хосталга оттулуунун ажылчыларының амгы сафраны эрткен чылдыындан-даа ажыктыг кылдыр, эки эрттирерин бүрүн шиитпирлиг. Эрткен чылын сафра чурттуң төөгүзүнге эң-не байлак боолп, 8 млн. тонна ажыг чиг чигирни бүдүргени билдингир. Республиканың улус ажыл-агыйының мурнунга Компартия ажылчыныышкынны эң-не кыска хуу саада эрттирер, элээн кызыл лавырларын эң эвээш чарыгдаар сорулганы салган.

«ЛАБИН» СУУРГАНЫҢ ЭПТЕЛГЕЗИ

БЕЛГРАД. Югославияның «Уляник» деп судно тудар черинде ажык далай девискээринден нефтиниң черлерин өрүмнээр суурганы шалу-биле кады эптеп эгелээн. Ол болза, ук чуртта ындыг бир-ле дугаар суурга боор турар. Ол Адриатика далайның эриктериниң чоогундан нефтиниң болгаш бойдус газын өрүмнеп тургаш, шинчилээр. «Лабин» дээр суургалыг платформашөл келир чылдың төнчүзүнде ажыглалга кирер.

«АК-КӨК ШӨЛДЕН» «ДҮЖҮТ»

БЕРЛИН. ГДР-ниң «ак-көк шөлдериндең» — хөлдерден, хөөлбектерден болгаш өске-даа иштики суглардан «дүжүт» бо беш чылда барык 80 хуу улгадыр ужурлуг. Чурттуң балык ажыл-агыйның комплекстиг хөгжүдериниң программазы ону чедип алыр арганы бээр.

Ол программада балык өстүрер янзы-бүрү ажыл-агыйларны специализастаарының, эртем-техниктиг депшилгениң мурнакчы чедиишкиннерин ажылга ажыглаарының күсели-биле чылдың-на 22 муң тонна балыкты тударын көрген. Чижээ, аңгы-аңгы хөлбектерде кылган тускай питомниктерге балык өстүрериниң аргазы черле болганында калбарган. Оларны форель, карп, судак, линь дээр балыктарны үлетпүрге үндезилеп өстүреринге ажыглап турар. (СЭТА).

АМЕРИК-БАРЫЫН-ГЕРМАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажыңга АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле аңаа албаныы аян-чоруун кылып чораан ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Коль-биле чугаалажыышкыннары болган. Ол үеде оңза кичээнгейни НАТО-нуң дайынзырак белеткелдеринче, ол агрессия бөлүглежиишкиниң шериг күчүзүн улам улгаттырарынче угландырган.

Кады кылган медеглелде демдеглээни-биле алырга, талалар АКШ-тың болгаш ГФР-ниң даштыкы политиказының чорударынга ол атлантика эвилелиниң «төп ролдуун» бадыткааш, олар «НАТО-нуң шериг туружун быжыглаарын үргүлчүлээр апаар» деп демдеглээн. Барыын Европага американ чепсектиг күштерниң санын кызырар чорук ол девискээрде байдалга «чаа эвес салдарын» чедирер дээр дугайын медеглелде база бадыткап турар.

Олар стратегтиг боо-чепсектиг кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында база Европага ядролуг чепсекти кызыгаарлаар дугайында Женевада совет-американ чугаалажыышкыннарының «онза чугулазының» дугайын сеткирып бүзүредип чугаалааны-биле кызыгаарлаттынгаш, Рейган биле Коль, 1979 чылдың декабрь айда НАТО-нуң хүлээп алганы «ийи дакпыр шиитпирлээшкиниң» дээр чүүлге бердингенин дугайы денге бадыткаан турганнар. Ол шиитпирни ёзугаар алырга, Барыын Европага ортумак ырактыкы чаа американ ракеталар ядролут чепсээн тургузар апаар.

АКШ-тың президентизи болгаш ГФР-ниң канцлери депшиткен болгаш ылап бир бо алыр аргалыг дутуржулгаларын кылып тургаш, ядролут болгаш ядролут эвес-даа күштерниң деңнелин куд ладырының эргежок чугулазының дугайын медеглээн хирезинде-ле, бо талазы-биле бурунгаралашкынының чок боор турары дээш харысалган кандыг-даа үндезин чокка Совет Эвилелиниң кырынче чууй каап, ону «сөөлгү чылдарда боо-чепсектиг чаңгыс талалыг күштелдирген» деп буруудадып турганнар. Медеглелдиң авторлары ындыг хоозун чылдагаанга сылдап алгаш, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң ядролуг курлавырларын амгы деңнелдерге хевээр арттырарының дугайында американ хөй-ниитиниң кылган саналдарындан ойталаап-тар.

Ол чурттарның чазактары НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң чурттарының аразында шериг-стратегиязының талазы-биле тургустунган деңкүштүг соңгу-атлантика бөлүглежиишкинниге таарыштыр үрээр сорулганы боттарының мурнунда салганын АКШ-тың болгаш ГФР-ниң медеглелде айыттынганы ышкаш, ындыг туружу база катап бадыткап турар-дыр.

Талалар «Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидеринге белениң» илередип, ол харылзааларны «кады ажылдажылга адырларын кайы-даа талага ажыктыг болурун барымдаалап көргеннер». Ынчалза-даа медеглелдиң авторлары, оон-биле кады АКШ-тың болгаш НАТО-нуң кылып турар негелделеринге күүседирде ССРЭ-ниң талазындан принципиалдыг дужуп бериишкиннерни кылырын база негеп турарлар. Херек кырында ол «негелделер» дээрге, Совет Эвилелинге чогум кандыг политиканы чорутса чогуурун албадаар дээн оралдажыышкыннар боор турар.

Польшада болуушкуннарга хамаарыштыр «улуг сагыш салып турар бис» деп, чылдагааннап алгаш, кады кылган медеглелдиң авторлары, Польша Улус Республиканың иштики херектеринге кара-туразында холгаарлаашкынын кылып, ол чуртта байдалды чогумчалыг болдурарынга шаптыктаар сорулгалы шуут-ла билдингир боор турар.

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

ӨНДҮР УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ

Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы С. П. Иванов.

1942 чылдың июль 17-де хоорайның ыракты кыдыгларынга эгелээн Сталинград тулчуушкунунуң камгалал үези ноябрь 18-те доозулган. Совет шериглер дөрт айларның дургузунда фашист шиңдек шериглериниң чилчиин үзүп, харыксыраткан. Сентябрьның эзезинде, аар-берге камгалал тулчуушкуннарының иштиг түлүк үезинде дайзынның шаап халдаар арга-шинээ Сталинград угланыышкынында чидчии үзүлген деп түңнелди Дээди Кол Командылалдың Ставказы үндүрген. Сталинград адаанга дайзынны бүзээлээш, чок кылыр сорулга-биле удур шавар-халдаашкынга белеткел эгелээн.

Кылыр деп турар операцияның баштайгы вариантызы аажок чажыт турган. Ону чүгле И. В. Сталин, Г. К. Жуков, А. М. Василевский олар билир. Чоорту барып, операцияны ажылдап кылырынга киириштирген кижилерниң саны немешкен болза-даа, сорулганы хеп-хенертен чедип алыры-биле оларның саны кызы турган. Удур шавар-халдаашкынның үткээ чүл дээрге, Донда туруштардан болгаш Сталинградтың мурнуу талазында Сарпинск хөлдериниң районундан согуушкуннар-биле болунун хыдыкы бөлүктериниң хажыыларын дугзай камгалап турган гитлержи шериглерни ыылза шавар болгаш Калач, Советск углай барып, каттыжары-биле шавар халдаашкынны улам-на өскүтпүшаан, шуут-ла Сталинград адаанда дайылдажып турар оон кол күш чин бүзээлээш, чок кылыры болуп турган. Ноябрьның ортаа үезинде удур шавар-халдаашкынга белеткел доозулган.

Ынчангаш 1942 чылдың ноябрь 19-те уттундурбас, оон-биле кады аар-берге дүнү эгелээн. Мен ынчан генерал Н. Ватутинниң Серафимович комаңдылал пунктузунга турган мен. Шавар-халдаашкын дугайында дужаалды бериипкен. Бистиң согукчу бөлүктеривистиң шериглери чогуур туруштарын ээлепкен. Ол дүне хенертен кээп сырый туман дүй тыртыпкан, өл-шык хар чаап эгелээн. Ол чорук байдалды аажок нарыыдадыпкан. Көрүп каан караларны артиллеристер ам уваткап шыдаар бе, артиллерия белеткели хилис курут болбаан бе, ужар-чүүл ам канчап хөделир ирги? Ынчалза-даа мурнуда айыткан үезинде фронтунуң шериглеринге «куу куш» деп медээни дамчыдыпкан болгаш артиллерия белеткели-даа эгелээн...

Шавар-халдаашкынче Мурнуу-Барыын фронтунуң шериглери база Дон фронтузунуң 65-ки армиязы, ноябрь 20-де Сталинград фронтузунуң шериглери кирген. Ноябрь 23-те Мурнуу-Барыын фронтузунуң шимченгир кезектери гитлержилерниң карак-кызыл удурланыышкыннарын чылча шаап эрткеш, Калач, Советск районунга барып каттыжа берген. Удаваанда-ла фашистерниң аажок улуг бөлүүн совет шериглер бүзээлепкенин маңаа кайгаан делегей дыңнап каапкан. Ноябрьда шавар-халдаашкынның чедиишкиниң калбарыышкынының үезинде дайзын болунуң бүзээлеткен шерин адырып алыр деп оралдажырын Дээди Кол Командылалдың Ставказы баш бурунгаар көрүп билгеш, Ортаакы Донга «Сатурн» аттыг чажыт шавар-халдаашкынны белеткеп алгаш, ону боттандырып чорудары эргежок чугула-дыр деп көрген. Оон сорулгазы болза, бүзээлеткен шеригден дашкаар артып дайылдажып чорул турар дайзынның шериглерин база сескил итали армияны чылча шаап чок кылыры турган.

Ноябрь 23-те кежээ, дайзынның шериглерин бүзээлээшкининиң дээрбээ Советск районунда тутчу берген деп медээни алганывыстың соонда бисти Мурнуу-Барыын фронтунуң штабынга Дээди Кол Командылалдың Ставказының төлээзи генерал А. М. Василевский чедип келген. Операцияның сорулгазының талазы-биле ынчан бүдүн дүн дургузунда ажылдаан бис. Декабрь 2-де ук планны мөк ажылдап кылганының соонда, Дээди Кол Командылалдың Ставказынга барып ужуп чедерин менээ дужааган. Ол-ла хүн мен И. В. Сталинниң хүлээп алыышкынынга барып кирдим. Чогаадып киирген планы талазы-биле бүдүн чартык шак дургузунда чугаалажып беседалашканывыс соонда, фронтунуң шавар-халдаашкынының планы — «Сатурнуу» ол бадылапкан.

Ол-ла үеде Сталинград адаанга шавар-халдаашкынның тудуш фронтузун тургускан.

Декабрь 12-де немец-фашист командылал Сталинград адаанда бүзээлеттирген шериин чаза бузгадып уштур дээш Котельниковск районундан согуушкун кылырын оралдашкан. Ынчалза-даа гитлержилерниң танк дивизияларын доктааткаш, оон соонда узуткап каапкан. Ол хүннерде Ортаакы Донга совет шериглерниң эгелээш, Тацинскаяны база хөй самолеттар турган аэродромну эжелеп алгаш болуунун бүзээлеткен бөлүүн чаза булган хостап алыр дээн бодалындан фашист командылал шуут-ла ойталаарынче албадапкан.

Волгага ол улуг тулчуушкуннарның түңнел кезээ болза, генерал К. К. Рокоссовскийниң командылалы-биле Дон фронтузунуң 1943 чылдың январь 10-дан февраль 2-ге чедир чорутканы «Дээрбек» деп операция болган.

Дужуп бериишкин дугайында саналды дайзын ойталап каапканының соонда, артиллерияның болгаш ужар-чүүлдүң канчаар-даа аажок күчүлүг белеткелиниң соон дарый фронтунуң шериглери январь 10-да шавар-халдаашкынче шилчип кирген. Совет шериглер калыг-дошкун тулчуушкуннарга гитлержилерниң күштүг быжыглаан туруштарын чаза шаап узуткаан. Чээрби бирги армияның мурнуку кезектери Мамаев курганның ийлеринге кээп, оларга уткуштур Сталинград уундан шаап халдап келген 62-ги армияның кезектери-биле январь 26-да кежээликтей каттыжып ужурашкан. Ынчангаш дайзынның бөлүү ийи кезекке үзүлген.

Январь 31-де гитлержи шериглерниң генерал-фельдмаршал Паулюс баштаан 6-гы армиязының мурнуу бөлүү удурланыышкынын соксаткан, а февраль 2-де Соңгу бөлүү дужуп берген.

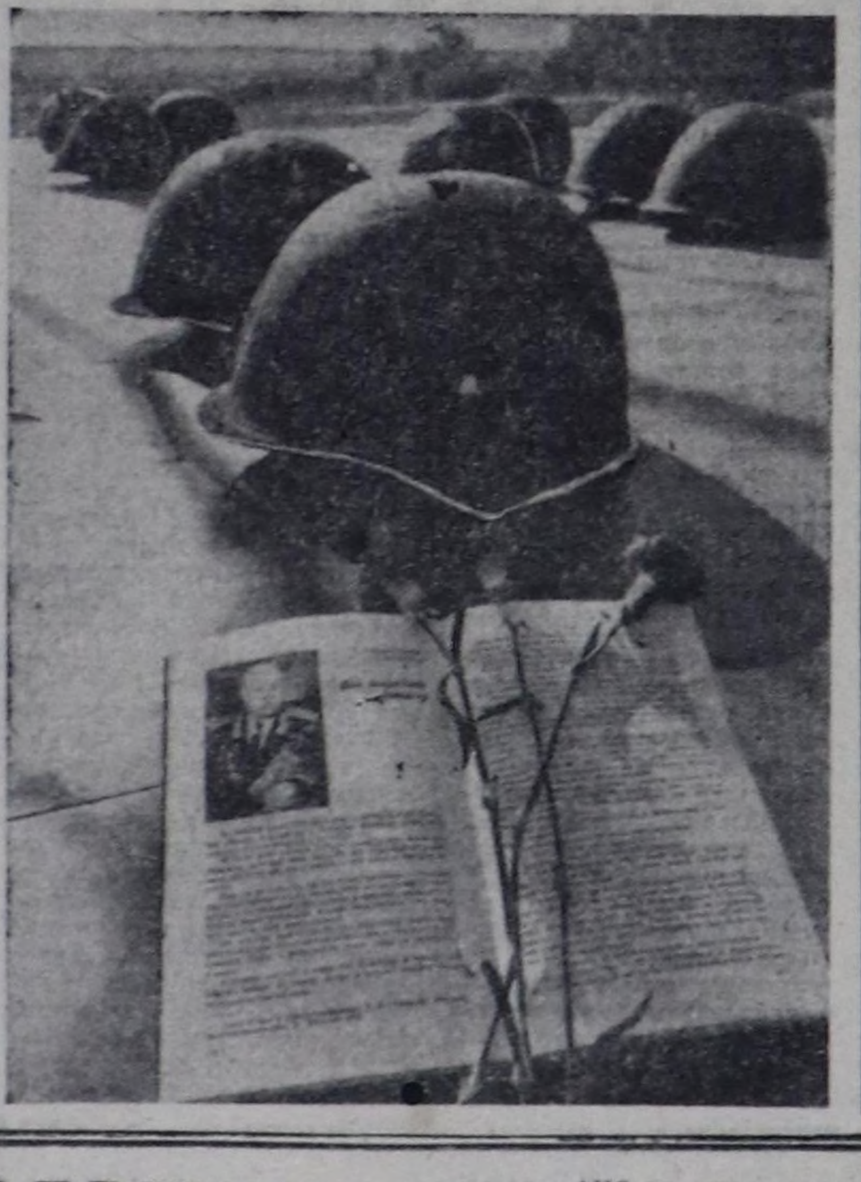
Сталинград тулчуушкуну болза, делегейниң ийиги дайынынга эң улуг тулчуушкуннарның бирээзи болган. Фашист блок аңаа совет-герман фронтуга дайылдажып чорул турган болуунуң күжүнүң дөрттүң бир кезээн — бүдүн чартык миллион хире кижизин өлүртүп, балыгладып, туттуруп база ис чокка чидирип кагараан.

Сталинград чоогунга тулчуушкуннуң тиилелгелиг доозулганы шериг-политиктиг канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болган. Ол тулчуушкун болза, чүгле Адачурттуң Улуг дайынынга эвес, харын делегейниң бүгү ийиги дайынының чорудуунга эргиледени чедип алырынга улуг салыышкынныг кырган. Сталинград тулчуушкунунуң соонда Совет Армияның ниити шавар-халдаашкынының калбартырынга база эжелекчилерни плаарның эжелеп алган девискээрлеринден массалыг-биле удур сывылаар таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Сталинград чоогунга тиилелге болза, Гитлерге удур коалицияның кол күжү болур ССРЭ-ниң бүгү-делегей чергези алдарын улам бедик-биле көдүрген. Сталинград тулчуушкунунга совет улустуң шудургу болгаш маадырлыг чоруу, Коммунистиг партияның шылгарангай чоруу, оон тургусканы Чепсектиг Күштерниң маадырлыы бүрүн долузу-биле илерээп көзүлген.

Уттундурбас ол хүннерни мен эки сакты-дыр мен. Волгага бистиң шериглеривистиң чайынналчак тиилелгезинге делегейниң хөй-ниитизи аажок өөрүп үнелээн. Солуннар магадалашкынының сөстерин харам чокка бижигилеп тургулаан.

«Сталинград чоогунга-даа кайгамчык-ла тиилелге чедип алдынган. Сталинград тулчуушкуну — ол дээрге, орус чепсектиг күштерниң дайынчы шыырарларының чайынналчак көргүзүү болган» — деп, АКШ-тың күрүне секретары Халл медеглээн. «Сталинград болза, орустарның маадырлыг чоруунун тураскаалы болуп, мөңгези-биле турар. Ам немецтер Волгадан ырак болгаш Россияны тиилээринден дамна ырай берген» — деп, Стокгольмнуң «Арбетарен» солуну ынчан бижээн. Сталинград чоогунга тиилелгени бүгү делегей болза, чок дээп улуг тиилелге деп чөптүг-биле үнелеп көрген. Ол дээрге, фронтунуң болгаш тылдың күжениишкиниң чаңгыс-ла сорулгаже — дайзынны чылча шаварынче бидилиг болгаш шылгарангайы-биле углап баштаан ленинчи Коммунистиг партия хей-аът киирикчизи база организакчызы апарган хөй националдыг совет улустуң чайынналчак тиилелгези болган.

ЧУРУКТА: «Сталинград төөгүнүң кичээндирии» — Сталинград тулчуушкунунуң киржикчилериниң сактыышкыннарлыг ному.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаазы.

ГФР-ниң бурунгаар депшилгелиг кижилери хамааты эргелерни кызыгаарлаарынга удур хөй-хөй чылдарда кызымаккай демисежип турарлар. Ындыг кызыгаарлаашкыннарны чуртта дайынга удур, демократтыг шимчээшкинге шаптыктаарынче болгаш оон киржикчилерин кызып-кыарынче угланган конституцияга удур кампания үезинде боттандырып чорудуп турар.

ЧУРУКТА: «профессиязын хоруурун»-биле кыжандырып турар беш башкылар-биле эп-сеткил каттыштырганын илереткен чыскаалдың Гамбургка боор тургаы.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

АФРИКА КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ЧАҢГЫС ЭВИ ДЭЭШ

Триполиге болур деп турган сессияны АКШ-ка баштаткан империалистиг күштерниң чылдырбайн барганы Африка диптиң чаңгыс эвинге күштүг согуг болган. Ийи ай эрткен соонда, АЧО-нуң (Африканың Чаңгыс эви организациязының) таварышкан кризизи Африканы шыңгыы бертедээшкиннерге чедирип болуру улам тодарап келген.

Бүгү Африка чурттарда база Триполиге болур ужуражылгадан ойталап турган күрүнелерде тургустунуп келген байдалды бодамчалыг үнелеп көөрүнче кичээнгей салдының турарын дүрүм ёзугаар болуушкун деп болур. АЧО мунгашталган байдалга таварышкан, ам чүнү канчаарыл?

Аңгы-аңгы үзел-бодалдар илергейлеттиниш турар: Триполиге чогуур санныг төлээлекчилерлиг шуулганны чыырын чедип алыр, АЧО-нуң оңза сессиязын өске черге чыыр. АЧО-нуң хартиязын чаартыр болгаш оон-даа өске. Кол уткаазының-даа, кезектерниң-даа талазы-биле саналдар эң-не янзы-бүрү болуп турар. Ындыг-даа болза африк удуртукчуларының бодалдарында кол чүве чүл дээрге, организацияның таарымчалыг ажыл-чорудулгазын катап күштелдирериниң чугулазы болуп турар. Замбияның болгаш Малиниң президентилериниң африка чурттарынга аян-чоруктарының үезинде ылап-ла ол дугайында чугаа болган. Африка чурттарының чаңгыс эвинге ол тигленииштиңи болза Триполиге барганнарның-даа, аңаа барбааннарның-даа эрге-ажыктарынга дүүшпейн турар деп Муса Траоре медеглээн. Ооң ол чугаазы-биле чөпшээрешпес арга чок: Африка дипте бүгүдеге болгаш чурт бурузунге хамааржыр болгаш дем каттыштырып шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар-ла хөй.

Чижээ, Намибия айтырыының талазы-биле эжелеп чагырарының чаа аргазынга дүгжүп турар шиитпирни хүлээп алырынче Африканы албадаарынче империалистиг бөлүктер амгы үеде аажок оралдажып, ол сорулга-биле «фронт чоогунуң күрүнелеринче» ыйыышкынны кылып турар.

Империалистерниң ол чимзениишкиннерин шиитпирлиг ойтур шавары чугула. Ындыг ойтур шавыышкынны коллективтиг күжениишкин-биле кылыры эң-не ажыктыг.

Диего Гарсия дугайында Маврикийниң чазааның көдүрген айтырыы Триполиге чыглыг ужурлуг турган сессияны чыылдырбайн барганы-биле чугаалаштынмайн барган. Бир эвес ол сессия чыылган болза, организацияның кежигүнү күрүнениң девискээриниң бүдүн турарын камгалаан АЧО-нуң үну чогуур үезинде дыңналган турар ийик. Маврикийден ужур-дүрүм чокка хунаатынган ортулукта тургустунган АКШ-тың Индий океанда эң улуг шериг-далай баазазы чаа хөгжүп олурар он-он күрүнелерге, оларның аразында Африка күрүнелеринге база кыжанып турар.

Экономиктиг хөгжүлде болгаш Африка күрүнелериниң кады ажылдажылгазы, Чадта чорудаа. Барыын Сахараның келир үеи болгаш оон-даа өске чугула айтырыглар шиитпирлеттинмейн турун берген. Ол бүгү айтырыгларны Африка күрүнелериниң эрге-ажыынга дүүштүр шиитпирлээр болза, Африкада хосталгалыг шимчээшкинге чугула ужур-дузалыг болгаш ол шимчээшкинниң моондактаан күштерге удур шыңгыы согуушкун болур ийик.

АКШ болгаш оон эвилелчилери АЧО-ну саңдарадыр, ону антиимпериалистиг оруктан чайладыр дээш оралдажыышкыннарын кажан-даа соксатпайн келгеннер. Ол оралдажыышкыннар Рейганның администрациязының үезинде улам күштелген. АЧО-нуң ажылынга хора чедирери-биле бүдүү хөделиишкиннерниң түңнелинде Триполиге ассамблея болбаан. Ол хөделиишкиннерниң оон ажыттынар хүнүнүң орайчок мурнунда-ла планнап, боттандырып эгелээн.

Ливия удуртукчуларын адын баксырадыр, Ливияның даштыкы политиказын хажыдар, африка күрүнелер-биле оон харылзааларын баксырадыр дээн кампанияны Вашингтон чыл ажыг үениң дургузунда өскүдүп келген. Эрткен чылдың март айда ол чурттуң дипломаттарын кармыы-биле үндүр шөлүпкен. Триполи сессиязындан таптыг-ла бир чыл бурунгаар американ шурургедекчи самолёттар ийи ливия самолётту черже дужур аткаанар.

Африка күрүнелерин башкаландырар сорулга-биле оларның аразында бар турар черүлдээлерни ажыглап тургаш, Барыын Сахара дугайында айтырыгга хамаарыштыр империалистиг бөлүктер душтуурлуг байдалды тургузуп келгеннер. АЧО-нуң кежигүнүнге Барыын Сахараны хүлээп алыр дугайында шиитпир чамдык күрүнелерниң Триполиге ужуражыышкындан ойталаарынга чылдак болган. АКШ-тың КНО-да төлээлекчизи Киркпатрик бо чылдың июньда Африкага барып чораш, чүнү, кылырын африк удуртукчуларын «өөредирин» оралдашкан.

Бир эвес Африканың айтырыгларын африканнар боттары эвес, а Африканың чаңгыс эвин бичии-даа сонуургавайн турар күштер шиитпирлээр апаар болза, империалистиг какпаже Африка кире бээр апаар. Ону болдурбас төлээде, хамыктың мурнунда АЧО-ну мунгашталган байдалдан уштур херек.

Н. СТЕПАНОВ. (ПМА).

КҮШ ЧОК БОЛДУРА БЕРГЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет Эвилелинге хамаарыштыр «хемчеглерин» күш чок болдурар дугайында президент Р. Рейган чарлаан. Газ болгаш нефть дериг-херекселдерин американ компанияларның, оларның даштыкыда салбырларының болгаш американ лицензиялар ёзугаар ындыг дериг-херекселдерин бүдүрүп турар даштыкы чурттарның компанияларының ССРЭ-ге садыглаарын ук «хемчеглер» соксадып хораан турган. Сибирьниң болгаш Барыын Европаның аразынга газ дамчылар хоолай тудуун ындыг «хемчеглер-биле» моондактаар дээн Вашингтонуң оралдажыышкыннары чедиишкин чок болган.

Ындыг «хоруушкунну» күш чок болдурар дугайында Р. Рейган чарлавышаан, ССРЭ-биле садыглажылганы кызыгаарлаарынга хамаарыштыр АКШ бодунуң эвилелчилери-биле дугуржуп алган деп бадыткаан.

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң кандыг бир «дугуржулга» дугайында Рейганның бадыткаанынга хамаарыштыр Францияның Даштыкы харылзаалар министерствозунуң төлээлекчизиниң чугаалааны болза: «Чөөн болгаш Барыын чуктуң аразынга садыглажылга негелделериниң дугайында айтырыг талазы-биле болунун ээлээн туружунуң дугайында Франция чогуур үезинде медеглээн болгаш американ хоруушкунну күш чок болдурганынга хамаарыштыр АКШ-биле кандыг-даа дугуржуушкунга киришпээн». Ол «хоруушкунну» Вашингтон боду чаже-кээн кылган, а ынчангаш ону күш чок болдурарын Вашингтон боду чаже-кээн болгаш кандыг бир баш бурунгаар чугаалажыышкыннар чокка кылыр ужурлуг деп, француз чазактың чаңгыс эвес удаа айтып келгенин Франс пресс агентство демдеглээн.

№ II (124) 1982 ч. ноябрь

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ РАКЕТА КАМГАЛАЛЫ

Совет кижилерниң тайбың күш-ажылын бистиң алдарлыг дайынчыларывыс, оларның аштинде ракетчиктер, артиллеристер идегелдиг камгалап турарлар. Олар боттарының байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, шериг чурумун быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткаан.

Хамааты дайынының чылдарында аныяк Кызыл Армияның артиллеристери ак гвардейжилерни болгаш даштыкы шериг интервентилерни чылча шаварынга улуг үлүүн киирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү тулчуушкуннарынга совет артиллерия шылгараңгай рользу ойнаан. 40 чыл бурунгаар — 1942 чылдың ноябрь 19-та Сталинград чанынга үш муң ажыг үгер-боо фашистерниң шериглеринче отту ажыткан. Ол болза совет шериглерниң шаап халдаашкынының эгези болган. Ол хүннү Артиллерия хүнү кылдыр байырлап эрттирер апарган. 1964 чылдан бээр ону Ракета шериинин болгаш артиллерия хүнү кылдыр эде адаан.

Эрткен дайынның чылдарында артиллеристерниң дайынчы ачы-хавыязын Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Бир миллион алды чүс муң дайынчы, командир болгаш политажылдакчы орденнер база медальдар-биле шаңнаткан. Оларның иштинде 1800 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Дайын соолунде чылдарда артиллерия улам сайзыраңгайжаан, амгы үеде ол Совет Чепсектиг Күштерниң системазында кол черни ээлеп турар.

Артиллеристер-биле кады совет ракета шериглери бодунуң байырлалын демдеглеп эрттирген. Бо болза Армияда болгаш Флотта эң-не массалыг дайынчы мергежил болур. Бөгүн ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бүгү хевирлеринде ракета чепсээ бар.

Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериин 1960 чылдың январьда тургускан. Ол болза Коммунистиг партияның, ооң Төп Комитединиң чурттуң камгаланыр күчүзүн улам быжыглаар дугайында ада сагыш салыышкыны болур. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң баштайгы кезектери тулчуушкуннарга алдаржаан полктарның баазаларынга тургустунган. Оларның хөй кезиниң туктарында Ленин, Кызыл Туг, Суворов, Кутузов орденнери бар болгаш хүндүлүг аттарлыг.

Ракета шериглеринге бистиң чонувус янзы-бүрү болгаш күчүлүг техниканы берген. Олар ону карак огу дег камгалап, кезээде белен дайынчы байдалда тургускан. Ракета туруштарын үлегерлиг завод цехинге азы амгы үениң лабораториязынга деңнеп болур. Ында кончуг нарын аппаратура бар, олар специалистерниң чазыг чок ажылдаарын негээр. Стратегтиг угланыышкынныг ракеталарга шериг албанын эрттирери берге болгаш харысалгалыг. Солдаттардан бедик дайынчы күженишкин, ёзулуг сагыш сеткилинден бердинери, эрес-дидим чорук негеттинер. Шак ындыг байдалды тургузарынга командирлерге политажылдакчылар, партия, комсомол организациялары дузалажып турар. Ракета шериглериниң хуу составының 90 хуузу коммунистер болгаш комсомолчулар. Олар дыка хөй патриотчу херектерниң эгелекчилери болбушаан, шериг албанын эрттирериңге, чарышка бедик социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш демиселге үлегерин көргүзүп турарлар. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң офицерлериниң колдуу шуптузу дээди эртемниг. Оларның 70 ажыг хуузу инженер белеткелдиг.

Прапорщиктер база-ла билиглиг, дуржулгалыг специалистер. Дыка хөй солдаттар болгаш сержантылар ортумак, ортумак техниктиг азы дээди эртемниг болуп турар. Ооң уламындан оларны кыска хуусаада нарын техниканы идегелдиг башкарар класстыг специалистер кылдыр белеткээр аргалы берген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыры-биле «Совет улустуң тайбың күш-ажылынга — идегелдиг камгалал!» деп девизтиг социалистиг чарыш Армияда болгаш Флотта бо чылын калбарган. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң аразында бо чарыштың эгелекчизи, полковник И. Шелестовтуң командылааны кезектиң хуу составы болган. Эң тергиин деп атты кезек алды чыл улаштыр эдилеп турар.

Совет солдаттар дүне, хүндүс-даа, чайның изиинде, кыштың соогунда-даа стратегтиг ракеталарның пультузунда дайынчы дежурныйлаашкынны эрттирип турар. Ол чепсекти бистиң эртемденнеривистиң, инженерлеривистиң, техниктеривистиң болгаш ажылчыннарывыстың угааны, талантызы болгаш кызымак күш-ажылының ачызында тургускан. Ону делегейниң кайы-бир курунеязынга кыжанып дээш эвес, Совет Төрээн чурттуң куруне эрге-ажыктарын, социализмниң улуг чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш тургускан.

Амгы үеде империалистер чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин уламчылап, делегейниң янзы-бүрү районнарында дайын кыпсырының одаан тургузарын оралдажып турар. Ынчангаш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Совет Төрээн чуртунуң камгаланыр аргазын быжыглаар, Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн бедидер дээш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерни кылып турар.

Ракетчиктер болгаш артиллеристер, бүгү совет дайынчылар-биле бир дөмей, Төрээн чуртунуң ракета камгалалын быжыглаарын, доктаамал дайынчы байдалга турарын, соксаал чокка серемчилелдиг чорукту бедидерин боттарының ыдыктыг херээ кылдыр санап турарлар.

КҮШ ДЕГ УЖУККАН

Далайның кылагар көк кырында шөйлүп чоруй барган калбак ис ооң сугга дээп чораанын бадыткап турар. Чүгле хат сыылаары дыңналыр. Леонид Павловичиге агаарга ужугуп чорууру-биле дөмей болган. Агаар десантызынга шериг албаны эртип турда база ындыг турган. Парашют-биле халаан саны-ла (ол үжен ийи катап халаан) уттундурбас ужудуушкун болур. Агаар океанынга эштип тура, ол далайга база бодун шенээрин шиитпирлээн.

Шериг-далай училищезинге өөренир дээн ооң күзели ынчаар-ла шиитпирлеттинген. Ону дооскан соонда, Леонид Павловичиниң ракета катеринге томуйлаан. Каш чылдар эрткенде катерден өске чүве сагынмас болу берген. Ол катер-биле, ооң экипажы, техниказы, чепсээ-биле, кады төрүттүнген чүве дег, чаңчыга берген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр Леонид Павловичиниң экипажы бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Кылдынган чүүлдер эвээш эвес: дайынчы база политиктиг белеткелдиң тергииннериниң класстыг специалистерниң саны, чаартыкчы саналдар көвүдеп, хууда составтың сагылга-чуруму быжыккан. Ам болур шериг өөредилгези бо бүгү чедиишкиннерниң түңнели болур. Ракета боолаашкыны каш секундада-ла уламчылаар, ынчалза-даа ол секундаларда чедиишкинниг болур дээш каш хүннер, неделялар дургузунда шенелде белеткелдерни чорудар.

Ракета боолаашкыны дайынчы быжыгылышкынның шылгалдазы болуп, чарыштың бүгү негелделериниң түңнели болур. Ынчангаш корабльдың командири индикаторнуң экранынче катап-катап көрүп орган. Үшкү рангының капитаны Гизер экранның эң-не кыдыында хып турар точканы хенертен эскерип кааш, радиометриске айтышкынны дораан берген.

Г. САВИНЧЕВ,
СЭТА-ның корр.

Чаңгыс чер чурттугларывыс

ТУЛЧУУШКУНГА ДЕГ

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң инженеринге ажылдап турда шериг албанынче келдирткен сержант Владимир Федосихинниң чуруун мотоадыгжы кезектиң Ленинчи өрээлинде «Бистиң мурнакчыларывыс» деп стендиде аскан.

— Совет Армияның солдаты болуру хүндүлүг болгаш берге. Хүннүң-не класс кичээлдеринге, өөредилге шөлүнге берген билиглерни шиңгээдип алыр дээш бүгү күжүмнү үндүрүп турар мен — деп, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини В. Федосихин чугаалаар.

Ол ажылгыр кызымак, турушкуг, чүткүлдүг кижи. Ооң аңгыда өг-бүлениң төлептиг ээзи, сагыш човангыр ада. Оглу Игорь ам беш харлыг. Шериг албанын тергиин эки эрттирер дээш ол бүгү-ле күжүн болгаш билиин үндүрүп турар.

Ону тодаргай көргүзери-биле бир чижекти киирейн.

Эртен даң бажында чыглырының дүвүрээзин медээзи кезекке чаңгыланып үнген. Удаваанда казарма ээнзиреп, оожум апарган. Ындыг болза-даа каш минута эрткенде, өөредилге шөлүнге дайынчы машиналарның дааш-шимээни диңмирэп үнген.

Бөгүн боодалга хүнү. Ону баштай эгелээрин биче командирлерге даараскан. Оларның аразынга Владимир Федосихин база кирген.

Ол шыгаакчы болур, олутту ээлээр бетинде маргылдажыр эжи Александр Черкашин-биле чарыштың негелделериниң дугайын чугаалашкан.

Чүгле «бешке» боолаар! Сорулга ындыг.

Шыгаакчылар Федосихин биле Черкашин олуттарын ээлепкен, дайынчы машиналар орукта кожа чоруп орган. Владимир чепсектиң механизмин, пулемётту хынап көрген.

Командылал пунктузундан радио дамчыштыр команда дыңналган.

— Тулчуушкунче!

«Дайзын» кажан көстүп келирин экипаж кончуг кичээнгейлиг хайгаарап орган. БМП-ниң командири шыгаакчы-операторга кара көстүп келирге канчаар отту ажытарын дыңнаткан. Федосихин херектиг хараалын тургузуп эгелээн. БМП кончуг дүрген бурунгаар чорупкан. Ол үеде Владимир боолапкан, кара агаарже чаштай берген.

Бир дугаар октан-на чаштаан. Чедиишкин Владимир Федосихинни улам соруктуг киирген. Ам пулемёттан шимчеп турар караларны адар, ону база-ла часпайн боолаан.

Эң тергиин! Боодалга дээш демдек ындыг болган. Шериг кезээниң командири аңаа байыр чедирген. А. Черкашинниң демдээ база-ла эң тергиин болган, ындыг болза-даа Владимирден бир снарядты артык боолаан.

Сержант Владимир Федосихинниң салбырының дайынчылары командири ышкаш бердинген онаалдаларны чүгле тергиин эки күүсеткеннер.

Ол өөредилге тулчуушкунунда болза ёзулуг дайын шөлүндээзи-биле дөмей болган.

В. КАРГАПОЛОВ,
Н. шериг кезээ.

⊙

Ракета шериинин болгаш артиллерия хүнүн дайынчы ракетчиктер дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин эки белеткелдиг уткааннар. Олар хүн бүрүнүң класс кичээлдеринге, өөредилге шөлдеринге дайынчы мергежилин бедидип турар.

ЧУРУКТА: ракетчиктер.

Коммунист майор В. В. Савенковтуң командылаан батареязы бодунуң байырлалын чедиишкиннерлиг уткаан. Олар «Совет улустуң тайбың күш-ажылы — идегелдиг камгалалда!» деп девизтиг социалистиг чарышта хаара туттунган. Ынчангаш олар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш алган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседип турарлар. Ракетчилер эң тергиин кезек деп адын бадыткаар дээш дайынчы болгаш политиктиг белеткелин улам бедиткен.

ЧУРУКТА: тергиин батареяның командири коммунист В. В. Савенков.

СЭТА-ның фотохрониказы.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ болгаш О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотолары.

⊙

СУРМИЧИНИ ХОСТААНЫ

Фронтучунуң сактыышкыннары

Өске шериг кезектери-биле кады, Тываның эки турачылары Ровно хоорайның болгаш Погорельцы суурну немец ажелекчилерден хосташ, дайзыннарның эң күштүг быжыглалы Дубно хоорай дээш тулчуушкуннарны эгелээн.

Дубно дээрге Ровно областың үзетпүрлүг улуг хоорайларының бирээзи. Хоорайның бүгү-ле туруш байдалы дайзынга ажыктыг, ооң чөөн талазында хем бар. Чиндиңээштиг тулаа кара сугларлыг калбак шык-биле хүрээлеткен, бүүрелчиниң ыяш аразында турар. Хем биле шыктың аразында ортулукта арыг иштинде Сурмичи деп суур бар.

Погорельцыны дайзыннардан хостаанывыс хүннерден эгелээш, агаарның байдалы баксырап, үргүлчү туманнап, хар чаап турар апарган. Дайзыннар ону ажыглап, хар алдынга камгалалын чажырыпкан, бистиң полугувус чүгле дүннүң караңгызын ажыглаап, дайзынның камгалалының чанынга чоокшулап чедер аргалыг турган. Сурмичи чанынга ийи хонук иштинде немецтерге удур тулчуушкуннар соонда, 1944 чылдың февраль 8-те дүнекинин 12 шак үезинде гвардейжи капитан Кечил-оол дайзынның туруш байдалын, от точкаларын тодарадып билип алыры-биле дайзынның камгалалынче хайгыылчылар чорударын гвардейжи улуг лейтенант Оолакка дужааган.

Гвардейжи улуг сержант Чүлдүм баштадыр дайынчылар Доржукай, Чудурук, Алдын-Херел база мен автоматтарывыстың 71 октуг дискаларын азынгаш, ак халаттарывыс кеткеш хайгыылдап чоруптувус.

Кара сугларга дүжүп чорааш, калбак шыкты кешкеш, Сурмичиниң кыдыында дайзынның камгалалын безин оюп эрте берген бис. Сурмичи суурнуң мырынай-ла бодунда немецтерниң быжыглалдарының байдалын тодарадып, дайынчы сорулганы күүсеткеш, ээп келдивис. Ниити хайгааралдың түңнелин улуг сержант Чүлдүм взвод командири улуг лейтенант Оолакка илеткеди.

Чөөн чүктен харап келген эртенгиниң халазындан чер кыры имирерип чырып кел чорда, бистиң эскадронувус Сурмичиже бурунгаарлап кирипкен. Чиндиңээштерлиг калбак шыкты орту безин четпээнивисте, Сурмичиден болгаш Дубнодан, арыг иштинде дайзыннарның камгалалындан октар чаашкыны ышкаш булгуруп, янзы-бүрү калибрлиг үгер-бооларның, миномёттарның снарядтары бажынып, дайзынның боо-чепсээниң ыш-бузу, оңгуларда немец солдаттарның девидеп, аткаарлап турар шимчээшкини көстүп турар апарган.

Оңгуланган дайзынны сыындыр боолап турган, бистиң маадырлыг адыгжывыс чиик пулемётчу гвардейжи Түметейге дайзынның снайпериниң огу дээпкен. Солдат эжим Түметейниң сөстерин ам-даа утпас мен: «Дайзынны ыырып, төнчүзүн көөр дээн күзелим боттанмайн баарды...» ынча дээш, Түметей менче сөөлгү катап көрдү. Эжимниң тынызы бичелеп, судалы соксаатагыже чедир холдан салбаан мен.

Чаштынып камгаланыр кандыг-даа арга чок калбак шык-биле орус болгаш тыва солдаттар өрттендир чидиртип турган изиг отка удур, кайгамчык маадырлыы-биле бурунгаарлап, дайзынче улам-на чоокшулап келгеннер.

Ол кончуг изиг тулчуушкунуң берге үелеринде улуг лейтенант С. Бураеккей, старшина Даизы-Белек, Соспукай, Чудурук, Доржукай, Алдын-Херел, Бойду Ёндан, Дыртык-оол, Доңгур-Кызыл, Байыр болгаш өске-даа солдаттар дайзынның камгалалдарынче шиитпирлиг болгаш чазыг чок от ажыдып, фашистерниң от точкаларын узуткап, бистиң кезектеривистиң бурунгаарлаашкынын хандырганнар.

Күчүлүг «Ура!» чаңгыланы берген соонда, совет гвардейжилер аваалгыр болгаш кашпагай чоруун көргүзүп, боо-биле адып, чыда-биле шанчып, изиг сегиржип алыышкынче кирипкен... Сурмичиге дайзыннарның түр үеде ызырнып турган күштүг камгалалы чаза шаптырган. Сурмичи суур хосталган.

Сурмичиге болган тулчуушкунга немецтерниң хөй санның солдаттары, офицерлери туттурган болгаш өлүрткеннер. Немецтерниң ок-чепсек чүдүрген, үгер-боолар ап чораан болгаш өске-даа 20 ажыг янзы-бүрү марканың автомашиналары болгаш элээн каш танкылары үзе кирдингең, оларны бистиң шеривис булаап алган.

Сурмичи дээш сегиржип алыышкын эртенден эгелээш кежээкиниң 5 шак үезинге чедир бүдүн хүнүң дургузунда үргүлчүлээн, ол болза тыва гвардейжи эскадронунуң кирипкен эң-не аар-берге болгаш шылгараңгай маадырлыг тулчуушкуннарының бирээзи болган.

А. АДЫГБАЙ.
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

● ● ●

Волгоградта Мамаев курган бүгү совет кижилерге ыдыктыг черлерниң бирээзи. Сталинград тулчуушкунунуң маадырларынга тургускан турасхаал-ансамбльда гитлержи фашизмге удур дайынга совет дайынчыларның эрес-дидимин болгаш маадырлыын көргүскен.

ЧУРУКТА: Дайынчы Алдар залының төвүнде черден хол-биле кады үнүп келген ышкаш Мөңге оттуң факелин көргүскен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.

● ● ●

● Ак гвардейжилерге болгаш интервентилерге удур тулчуушкуннарга маадырлыг демисешкени дээш 18 артиллерия кезектери Хүндүлүг революсчу Кызыл туктар-биле шаңнаткан. Чүс-чүс дайынчылар, командирлер-артиллеристер дайынчы орденнер-биле демдеглеттирген.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында 1200 хире шериг кезектеринге, каттыжыышкыннарынга хүндүлүг аттарны тывыскан, беш чүзү гвардейжи болган.

● Дайын үезинде бистиң артиллериявыс дайзынның 48 муң танкызын, штурманнаар чепсээн, 167 муң үгер-боозун, миномёдун узуткаан.

Саннар, фактылар!

● Чепсектиг Күштерниң бир хевири — стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы ёзугаар тургускан, ону 1959 чылдың декабрьда хүлээп алган, 1960 чылдың январьда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чарлаан.

● Реактивтиг артиллерияны ажылдап кылырынга В. А. Артемьев, В. Г. Бессонов, В. П. Галковский, И. И. Гвай, А. П. Павленко, Ф. Н. Пойда болгаш өскелер-даа улуг салыышкынын киирген.

СУГ ТЫВЫКЧЫЛАРЫ

Н шериг кезээниң солдаттары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Т. Саркисян-биле ужуражылга соонда суг тывыкчыларының солун мергежилиниң дугайында билгеннер. Ол ышкаш чоокта чаа доозулган шериг өөредилгезиниң үезинде кезекти суг-биле хандырар дээш кайы хире күш, мергежил, шыдамыккай чорук ротага херек болганын олар моон билген.

Дайын үезинде тургустунган ротаның солдады Татевос Саркисян 80 чылдарның солдаттарынга үлегер-чижек болган. Дөртен чылдар бурунгаар тулчуушкуннарже кирип турган дайынчыларга суг херектиг бергенде, кудук казар черниң девискээринде миналар барын сагындырган. Кандыг-бир өске шиитпир хүлээп ап, өскээр боданыр үе чок болган, ынчангаш кудукту казып кирипкен. Хенертен чер казар бир демирге дээпкен. Аңаа турган эштерин шуптузун ыратыр чорудупкаш, аңаа дайынчы Саркисян минута бурунуде часты берип болур айыыл турза-даа, чааскаан миннаны узуткаан. Суг келген! Дидим дайынчы Саркисян берге, нарын байдалдарга таварышып чораан. Дидим, эрес-маадыр чоруу дээш ол Ленин ордени-биле шаңнаткан.

Адаларның алдарлыг чаңчылдарын бөгүнгү дайынчыларның салгалы улам көвүдедип турар. Дагларга болган сөөлгү шериг өөредилгезиниң үезинде суг тывыкчыларының чер үттээр колонназы чер иштинге ызыртыпа берген, ону уштуп алыры дыка берге. Инструкция ёзугаар ону аңаа арттырып каапкар турган, ынчалза-даа үнелиг ховар херекселди черден уштуп алырын солдаттар чаңгыс үн-биле шиитпирлээннер. Хүүректер, кускун хаайлар, ломнар-биле даштыг черни чеди метр чедир казып тургаш, колонналы чер иштинден уштуп алган.

Рота командири, улуг лейтенант Н. Зубарев бодунуң суг тывыкчызы шериг мергежилин тоолчургу, эң-не солун мергежил деп санаар. Эштери база ооң-биле чөпшээрежир. Оларның ажылы черниң ажылчын болгаш гидрогеология картазын шуулгүрери-биле эгелеп, специалист-офицерлер суг баштары чыдар черлер-биле катай чер адааның бүдүмелдериниң характерин база тодарадыр. Ооң чер казар-хайгааракчылары, мастерлериниң, чолаачыларының ажылы эгелээр.

Баш минута дургузунда-ла чер казар мачтаны тургускаш, довуракче киир ээриптер. Элезинниг довурак көстүп эгелээрге-ле суг ырак эвесте деп билип алыр, баштайгы сугну көстүрү-биле эмчи ажылдакчызы, улуг лейтенант В. Олейнук ажылдап эгелээр. Баштайгы шенелдени ол алыр, сугну арыглап, аштаан соонда солдаттарның флягаларынга, шериг машиналарының соодар системаларынга кудуп алыр.

Т. Саркисянның салгакчылары сөөлгү чылдарда онон скважиналарны казып, сугну үндүргеннер. Рота составының салгалдары солчуп турза-даа, суг тывыкчыларының ротазы округтуң инженер-сапёр кезектериниң аразында калбарган социалистиг чарышка чылдың-на тиилекчи болуп келген. Олар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын дайынчы база политиктиг белеткелге бедик көргүзүглер-биле уткуур сорулгалыглар.

Улуг лейтенант С. ТЕМИРБАЕВ, В. ГОЛОВИН.
СЭТА-ның корр.
Закавказьениң шериг округу.

СЕРЛИГНИҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Вертолёттуң командири
Белекпен-даа берге-ле эр!
Белим-Серлиг тайга-сынын
Бедик, чавыс харап чоруур.
Фермада ивижилер
Белекпенни уткуп турар.
Хокаш иви — анай, мынды
Хойган-дүүрээн халчып
үнер.
Белим-Серлиг тайга-сыны
Меңги борттуг, бедик
чаагай,
Вертолёттуң командири
Белекпенни чалап турар.
Ам бо кээрде Белекпенниң
Анаа эвес, сөөнүг келген —
Аалчыларын чалап алган,
Аъжын-чемин коштап
келген.
Аңчы, малчын ивижилер
Ак сүт — аржаан сөөнеп
куткаш,
Ажыл-ижин, чуртталгазын
Аалчыларга хөөреп берген.
Тайга-таскыл эргий
чурттаан
Ивижилер эрес-ле-дир!
Дарга-бошка аалчылары
Иштин-хөңнүн билип чанган.
Акы-дуңма совет чоннуң
Авыралдыг бүлезинин
Алдан харын алгап уткаап
Ажыл-ишти аалчы көрген.
Майгып суурнуң ээлери
Барааннар дээр ивижилер
Москва, Кызыл аалчыларын
Магаданчыг уткуп, үдээн.
Белекпенниң вертолёду
Бедип алгаш, сынны ашты
Фермада ивижилер:
— Менди чаагай! — дижип
арты.

Л. ЧАДАМБА.

ХОВУ КЕЖИР ХАЛДЫП ҮНГЕН

Хооруң мунгаң кара салдыг
Хову кежир халдып үнген—
Чүрек-хөрээ дакпыжаан бе,
Чүзүн дилеп далашканыл?
Октаргайның сылдыстары
Орук дургаар чивеңнээш-
даа —
Оттуг көе дег сеткил тевиин
Оожуктуруп шыдавааннар.
Кожагардан кызыл чаактыг
Хоюн харап ырлап чораан—
Хөйнү бодап куюмнаан бе,
Хөлзеп дүүрең кымны
манаан?
Сыннар кыры туманналып
Чывар тынып сырыннааш-
даа
Чалбыышталган чүрек одун
Чавылдырып чадажып каан.
Чүрек уткуй чүрек чүткүп,
Чүгүрүктүң маңын
мурнаан —
Өгбелерден ынакшылдың
Өшпес одун хойлапкан бе?

А. АРАПЧОР.

СОНУУРГАКТАРГА

КУДУМЧУДА АДЫГ ОГЛУ

Матвей деп шолалыг адыг оглун Усть-Каменогорскиниң зообаазазындан Карагандага эккелген. Тайга ээзи чаа черге келгеш дүрген чаңчыгып, булуң бүрүзүн шинчилеп эгелээн болгаш оон үне берип болгу дег черни дораан тып ап тыр...

Зоопарктың үш метр бедик хериминге безин ол торулбаан. Ону ажа халааш, адыг оглу дыштанылганың болгаш культураның төп парыгынга чеде берген.

Дургунну зоопарк, милиция ажылдакчылары дилеп эгелээн. Ону тып алган, ынчалза-даа зоопаркка чедирери амыр эвес болган. Матвей баштай аажок удурланыгылаан, а улус ону кынчыктырбайн, чаа өргээзинге чедире бээрге, дораан оожурган, аннар турар өрээлдерже чыт тыртып, бодунуң Артиктан чурттуг өңнүү — ак адыг-биле таныжып алган. Ооң соонда кадыкты күзелдии-биле чип, компот ишкеш, удуй берген.

А. ЛЕЙБМАН.

Караганда.

ОДАРЖЕ ХАЛДААН ЭЗИРЛЕР

Свердлов аттыг колхозтуң хойжузу Пиркули Сохадов Копет-Даг кашпалдарының бирээзинге анаа эвес сегиржип алыышкынга таварышкан. Оон одарда чораан хойларынче хөй санныг кара куш-эзирлер халдай берген.

Бежен ажыг черлик куштар хойларже дидим болгаш организастыг халдап кирген. Хойжунуң алгы-кышкызы-даа, херексели-даа оларны доктаадып шыдаваан. Элээн каш хой балыглангап, кадарчынып күжү төнген. Бир эвес ынчан ооң чоогунга чолаачы А. Серхенов чоокшулап келбээн болза, та чүү болуп доостуру билдинмес турган. Моторнуң даап-шимээни дерзин куштарны коргудупкан.

Эзирлерниң хойларже болгаш өске-даа улуг малдарже халдаары — эң ховар болуушкун. Орнитолог специалистерниң санап турарын ёзугаар алырга, куштарның ындыг калчаалыг аажы-чаңының чылдагааны күстүң соогунда аъш-чем тыварының бергезинде болуп турар. Черлик амытаннарның чаш төлдери доругуп, быжыга бергенинден оларга куштарның чедери берге. Ынчангаш эзирлерге эң белен олча — чүгле чаңгыс кижиниң кадарганы хойлар болган. Аштаан эзирлер дидимнении, халдап киргеннери ол.

О. КВЯТКОВСКИЙ.

Туркмен ССР.

БАШТАЙГЫЛАР

«Тожу чурту дыка-ла ырак, анаа канчап чедер боор!» дижип, шынап-ла, Тываның эң ырак, кыдыг-кызыгаар районнарының бирээзинге хамаарыштыр шаандакы мындыг чугаа-соот боор турган үени билир бис. Ынчалза-даа «чери ырактың чеми элбек» дээн ышкаш, моон адаанда кирген каш болуушкуннар безин ол ырак-узак черниң арат чонунуң культура амыдыралынга кайы хире улуг базым болганын тодаргай херечилеп турар.

* * *

«Тоора-Хем» совхозтуң төвү Адыр-Кежиг суурда чаа туттунуп турар чурттадга бажыңының чанынга тудугжуларга ужуражы бердим. Бир-ле чугаа аразында Тывага революция соонда Тожуга кажан чүү тыптып, көстүп келгенин сактып чугаалажып, шуптузу ол темаже шилчий бердивис. Ынчангаш мындыг болган-дыр.

«ДИРИГ-ЧУРУК КЕЛГЕН-ДИР!»

Ындыг чугаа ынчаардагы каш борбак бичии бажыңнарлыг, кудумчузу безин чок, каш саныг чурттакчылыг Тоора-Хем суурга хат-салгыын дег тарай хона берген. 1930 чылдарның эгези ол, кыш ортузу.

«Дириг-чурук» көөр дээнер баштай-ла ында эге-чада школазының бир улуг өрээлинге чыглып келгеннер. Улустуң чамдызы сандайларга олурганнар, а сургуулдар дээрге ханада аскан ак пөс экранның мурнунда адазында (та бүгүн-даа ындызы ол-дур) экранче өрү көрүп алгаш чыткылааннар.

Шала ортузунда тургускан узун сандай кырынга чаңгыс кижи безин чиик көдүрүп каап болур бичии моторжугашты салгаш, бир-ле кижи оон чаңгаа олуруп алгаш, сайгылганын чырыы бээр ол «мотор» дыңналдыр долган эгелээрге, аппаратта сайгылган чайыннандыр кыва берген. Ынчан киномеханиктиң арны тода көстүп турар. Борбак ак шевергин эрниниг, эрес-омак карактарлыг, хөлчок аныяк оолдуң арны, аас хүнде херелденген дег, чырып-ла турган. «Дүрген-не дириг-чурукту көрзе!» — класста улустуң бодалында чаңгыс-ла чүве ол.

Ынчан Кызылдан Сарыг-Сеп дамчыштыр шанак-биле сөөртүп келген аппаратка «Алим», «Абрек» деп үнү чок кыска кинолар үнүп турган. Демги-ле киномеханик мотор аппарадын шанакка салгаш Бии-Хем сумузунуң шупту арбаннарынга кинозун барып көргүскен чүве-дир. Кымыл ол? Бо-ла Тожунуң Тоолу чурттуг, ам район төвүнде чурттап турар пенсионер Кол Кызыл-оолович Дажы-Мидектир.

«АЪТТАН-ДАА ДҮРГЕН»

1930 азы 1931 чылда Тоора-Хемге чаңгыс чадаг-терге көстүп келген дижир. Удатпаанда ооң сураа читкен, үрелип калганы-ла ол болду ыйнаан. Оон соонда «аъттан-даа дүрген» деп атка кирген ол чараш кылагар эгти эге-чада школазының эргелекчизи азы «Улуг-башкы» деп сургуулдарга адатаан Агбаан башкы мунуп турган. Эргелекчи оозун дүргеп тепп-тепп, оон холдарын оорга3ынга чүктенгеш ынай бооргa, дыка-ла кайгамчык турган. Сургуулдар черле хөлчок сонуургаачал: башкызының соондан алгы-кышкылыг чүгүржүп бээр. Улуг улустар ынчан чүнү бодап туржук ирги?

Ол чадаг-тергениң сураа чүгле анаа эвес, ыракы Өдүген, Улуг-Даг, Хамсыра сумуларынга безин чеде бер ең. Улуг-Баштың Толбул-Аксындан Тоора-Хем кирип коржаалап чораан ивн малдыг бир арат: «Ол Тоора-Хемде аъттан безин дүрген маңнаар чүве көрдүм, элдеп-ле-дирем!» деп магадааны база бар. Чаа чаагай амыдыралда чаа магалыг чүве арат кижиниң чүрээн ынчаар чүглеп алгаш барган.

«РАДИО! РАДИО!»

Тожу чурту чоорту сайзырап бар-ла чыткан. Баштайгы бичии радиостанция Тоора-Хемге 1938 чылдың сентябрь сөөлзүредир чугаалай берген. Ону демги-ле дөспеспейлер — сургуулдар кымны-даа мурнай барып почта бажыңының сонгазын өттүр дыңнааннар. «Радио! Радио!» дижип алгыржырга, уруглар база бөкпеп лежип келген.

Ынчан почта даргазы турган Кол Чигжиттиң чугаазы-биле алырга, ук станцияның эккелгеш төөгүзү дыка солун. 1936 чылдың кыжын Тоора-Хемден, Сарыг-Септен чедисес аът-биле Кызылдан ол станцияны алыр дээш баарга «бир-ле кезээ чок-тур» дээш бербээн. Чартык ай чыгы манаан. Адак соонда «бүрүндүр» дээш ам чөпшээрээн. Моторларны ийи-үш тайга-сын ажылдыр Тоора-Хемге сөөртүп эккээрге, Кызылдан чаладып келген бир инженер кижи: «Арай четпес-тир, Кызыл баар херек» дээш, эптелге ажылын түр соксаткан. Ынчап турда чаc келген — шанаан чыдыпкан. 1937 чылдың кышкы шанак оруу ажыттынарда, ам четпес кезээн, барып алыр аргалыг болган. Ынчаарга станцияның ёзулуг ажылга белеткел үези барык чыл чыгы болгаш доозулган.

ХААКТЫГ ҮНҮҮШКҮН

Тываның төөгүзүнде база бир бөлүк кижилерниң ырак орукче хааатыг үнүүшкүнү Тожудан эгелээн. 1938 чылдың кыжында кожуунуң арбан, сумуларының шилилгези-биле Өдүгенден Бараан Серинчик, Бараан Аранчын, Тоора-Хемден Кол Дүдүгтей, Кол Шой-Сүрүң, Кол Кыспайлык — бо беш эрес-дидим эрлер аът кежи-биле шаккан калбак хаактарын кеткеш, Тоора-Хем — Кызыл — Тываның барык кожууннары аразының ырак болгаш берге оруунче эрес-дидим чоруктуң, быжыг турасорукнуң походунче үнүпкен.

Эң кол, эң берге моондак Тожу биле Кызыл аразында кадыр-берт ийи улуг тайга болган. Ынчалза-даа аңчы-ивижи араттар анаа тура дүшпээн.

Баштайгы ол хаактыг үнүүшкүн чедиишкиннинг доозулганы-биле холбаштыр ТАР-ның Бичи Хурал Президиуму оларның кижи бүрүзүн Хүндүлел бижик болгаш карабин боолар-биле шаннаан. Ол-ла чылдың чазынында хар эрип эгелеп турда, Тоора-Хем суурнун улуг, бичи чону Бараан Серинчик, Кол Дүдүгтей баштаан хаакчыларын байырлалдыы-биле уткуп алган.

РАЦИЯ БАР АПАРГАН

Ивижилер-биле район төвүнүң аразында дүрген харылзажылганың баштайгы чидезэ 1937 чылда тыптып келген. Бо дээрге тожу тайгаларынга бир кайгамчык хүлээлгезин болуушкун болган. Эң-не баштай «С-100» деп рация аппарадын Кызылдан Тоора-Хемге чедир шанак-биле чедирген. Ынчан радист болуп өөренип алган Өдүген чурттуг аныяк эр Бараан Орай-оол рацияны үш чарыга коштааш, Улуг-Оо сумузунуң төвү Өре-Чаланга аппарып чедиргеш тургускан.

«Өре-Чалаң чугаалап тур!» Ынчаар ол сөстер Тоора-Хемче шейлү берген. Соонда «С-100»-түг Өдүгенче көжүрген. Ам районнуң иви фермаларында турар рацияларның баштайгызы ол болган.

А. НУГУУРАК.

Хар-назыны аныяк-даа болза, «Саян» ансамблиниң урап мергежили бедээн, ат-сураа алгын, алдаржаан. Ооң артистери бистиң чурттуң акы-дуңма чамдык республикаларындан болгаш төп хоорайларындан аңгыда, Моолдуң, Болгарияның, Кубаның болгаш ЧССР-ниң ажылчы чоннарынга боттарының уран-чечен, солун концерттерин бараалгатканнар.

ЧУРУКТА: «Саян» ансамблиниң бөлүк хомусчулары болгаш ыраажылары көргүзүг үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

Күс дүшкен. Тайга-сыннар «ак-чоорган»-биле шугланыпкан. Хар чода ортузу ажыг. Аңчылар октябрь ортан үезинде-ле тайгаже чорупканнар. Хендергениң Үш-Мөөрүк тайгазынче Жданов аттыг совхозтуң хойжузу Комбу Оюу база аъттаныпкан. Могай хемин өрү чоктааш, Бестиг-Ажыкка доктааган. Аңчы анаа келгеш бүгү-ле ажылдарын дөгергеш, эрзежик боорга диин көрүптер бодап чорупкаш, адыг ижээнинге таварышы берген. Оюу серемчилел чок чоокшулап кээр орта, адыг ижээнден үне халааш, аңчыже хөме-ле келген. Аңчының боозу ырак эвесте сарыг дытче углай чаштай берген. Адыгның чигзиг, изиг тынызы ону дуй ап келген соонда дыргактары-биле арынны, куйганы чара шаапкан.

Адак сөөлгү бодал — бижек. Оюу карак чивеш аразында адыгны бижектепкен. Кургамзык алгы заимниң ыржымын үрепкен. Адыг ийи куду караш дээн...

Аңчының холунда ам чүү-даа чок — боозу уулган, бижээ адыг-биле барган. Кара чаңгыс бодал аъттыг канчап-чоор Могай бажында Доңгак Дажы сугга чедери. Амы-тындан чарлыр эвес, кызыдар. Өртегде аъдынга баргаш арай боорда мунупкан. Хөөкүй Хүрең ээзин билгензиг, Дажыларга эккелген. Комбу Оюу эмчиге үш ай болгаш сегээн...

Болган таварылганы Оюу эмчи бадар деп тургаш, байдалы багай-даа болза, чугаалап четтигипкен. Даартазында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Бегзи-Хуурак баштаан он хире малчыннар чыглып алгаш, айыыл болган черже аъттаныпканнар. Кижи бүрүзүнүң чугаазы чаңгыс болган. Бижектиг адыг ижээнге кирбес. Ынчангаш баштай истеп көөр деп дугурушканнар.

Аъттарлыг малчыннар адыг ижээнинин чанынга келген. Түлүш Бегзи-Хуурак аъдын баглап кааш, ижээн чанынга чедер-четпес чорда, адыг үне халаан. Ол Түлүштүң будундан алгаш ийи куду маңнапкан.

Ону көргеш, ооң чамдык өөрү боо-моңгузун октапкаш дезипкеннер. Ол аразында Түлүш алгырып, медээ берген: «Боолаваңар! Боолаваңар, менээ дээптер!». Ынчалза-даа Амыр Кыргыс ону мурнапкан. Ол адыгны боолап каан.

Оюу Комбунуң кинр шаапкан бижээ даг-иргектиң хорээнде хевээр сиригайнып чыткан. Түлүш Бегзи-Хуурак чүрээн оожуктуруп таакпылап алгаш, Амыр Кыргыска эрес-дидим болганы дээш байыр чедирген.

Кортук чамдык аңчылар шаг болганда чедип келгеш, белен чагны чиир аас-кежиктиг болганнар.

Р. МОНГУЛ-ООЛ.

ЧАА САГГАН СҮТТҮГ ПАКЕТТЕР

Кырган-авалар чап-чаа сагган сүттү кадыкшылдың үндезини деп санап турары таварылга эвес. Ону чүгле көдээде бичии чаштарга эвес, харын хоорайның уруглар садында, школаларда, эмнелгелерде бичии уругларга база ажыглаар арга бар.

Сибирьниң көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң конструкторларының тургусканы чаа саалда аппарадының дузазы-биле ону хандырар. Ол дериишкинниң дузазы-биле алдынган сүттү олла дораан хей кирбес савага куткаш, чогуур черлеринче чорудар. Ону пастеризастаары-даа, хайындырары-даа негеттинмес. Ынчангаш чаа сагган сүттүң үнелиг шынары оскундурбас.

Омск.

ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРГЕН

Хамааты камгалалының 50 чыл оюнга турасказткан республика солуннарының болгаш Тыва радионуң аразынга чарлаттынган конкурстуң тиилекчилеринге шаңналдарны республиканың Хамааты камгалалының штавы тывыскан.

Аңаа ийиги шаңналдарны «Шын» солуннуң, Тываның Күрүнениң телерадио комитединиң болгаш «Молодежь Тувы» солуннуң коллективтери чаалап алганнар.

А. Сагалаков, А. Дыртый-оол, Д. Чымба олар-га хамааты камгалалының темазынга бижээн материалдары дээш тускай шаңналдарны тывыскан.

В. АНАНЬИН.

СОҢГАДА ЧЫРЫК

Клуб чаны-биле эртип чыдарымга, бир соңгада чырык хып турган. «Мындыг орай кым чүнү кылып олурар чоор, барып көөр-дүр аларам» деп бодааш, кире бергем мен. Кырында эңмежок саазыннар чада салып каан стол артында дирт кара эр олурган. Менчилежиримге менче арай шыжыккан хевирлиг кылчаш кылдыр көргеш, бажын согаш кылып кааш, улай бижиттинче берген. Дөрт-беш хире минута эрткен. Аяар чылбыртып үнүп бар чыдырымда, олурган кижи, мени ам чаа эскерип каан чүве дег, айтыра берген:

— Чүге чор сен?

— Чок, аваа. Чырык хып турар боорга бакылай каап тар чоор бе дээш кирип келдим. Шаптыктапкан боор мен, буруудатпайн көрүңер.

— Че, ында кижи буруудадыр чүү боор. Арның көрбээн-даа ышкаш мен. кайын келдиң? Чүү херектиг бистиң суурга чедип келгенин ол?

Таныбас кижизинге кайын келгенин, чүге чораанын чугаалап бергеш чоор боор деп кезек боданып ол ра, шынын чугаалаан мен:

— Аалым Кызылда. Бо суурда дүштүүм уруг бар, аңаа ужуражып дээш келдим.

— Тергиин эки-дир. Ол уругнуң ат-бажы кымыл?

Мени шуут байысаа чүве дег айтырып турар чүү мындыг кижи апарды бо деп бодап кааш, ам-на ынчап өске аттан адаптайн деп бодап келген мен. Ынчалза-даа черле төрүмелинден чүве мегелеп чорбаан болгаш база шак дүшкеш, шуут дорту-биле адап дүжүрүптүм:

— Сарыглар Чечекмаа дээр чүве.

— Кай, Намдактың уруу бе?

— Ийе, адазының ады Намдак.

— Чүге дем-не чугаалаваан сен. Чечекмаа дээрге мээң чээним болбазыкпе. Келир үеде күдээм болур кижи эвес сен ыйнаан. Күдээзиниң кужун көөр деп чүве бар болгай. Бээр кээп олургаш, дузалаш — дээш, азыгда турган сандайны бодунуң чанынга эккеп салгаш, олче имнеди.

Чечекмааның та дугайы, та дайы эвес кижи, оозун чиже хынап турган эвес деп бодап, сандайга тура чок барып олуруп алдым.

— Мээң адымны Назын-оол дээр. Бо клубтуң эргелекчизи, режиссёру, шүлүкчүзү болгаш артизи дээш элээн каш албан-хүлээлгезин күүседип турар кижи мен. Шалыңны чүгле эргелекчизи дээш алыр мындыг.

— Ам чүнү кылып олуррарыңар ол? — деп айтырдым.

Назын-оол стол кырында чаттыла берген чытка саазыннарын бир ээй кылдыр чыый туткаш, чугаалаан:

— Концертке чугаалаар шүлүктер чогаадып олур мен. Дуззалажып көрем харын. Бо кежээ дургаар кылган чүвем бо-дур — дээш, чыый тудуп алган саазынын рынче имнээн.

— Эндере чогаадып алган ышкажынаржыл. Бирээзин дыңнапса чүл? — дидим.

— Кашты-даа дыңнап болур — дээш, Назын-оол номчуп эгеледи:

Водканы кулугурну
Боолап каапса дижирлер
бар
Водкада буруу чүү боор
Бодувустун багывыс-тыр
Араганы кулугурну
Азып каапса дижирлер
бар.
Арагада буруу чүү боор,
Алыс боттуң багында-дыр.
— Оон ыңай дыңна че.
Бисте багай эвес малчыннар бар, оларга чоргаарланыр бис. Ынчалза-даа чер албас эштер база бар болдур ийин. Ындыгларның дугайында даразында одуругларны бижидим:
Күлер-оол дээр малчын эр
бар.
Күдер шырак кежээ кижи.
Хүлээлгени чылдын-на алыр,
Күүседип чадап каан боор.
Чаа чылдың эгезинде
Чараш сөстер аазап каар.
Чаа бедик хүлээлгени
Саазынга бижип алыр.
Хүлээлгени түннээр өйде
Күжүр Күдер дыңнал-ба
бар.
Ажыл-биле аазаан кезы
Аңгыланган бүдээн болур.
Кижи боду болаар, санаар,
Хире шинээн билир болгай.
Улуг чүъктү көдүргештин
Үгбас мен деп чугаалаза?!

Назын-оолдуң артист мен дээни база куруг эвес деп чүвени эскерип каан мен. Ол — номчаан, а мен — дыңнаан — ийилээн ынчаар элээн үр олурган бис. Арагачылар, чалгаалар, хоозун пастырактар, хуурактар мээн карактарымга көстүп эртип турганнар.

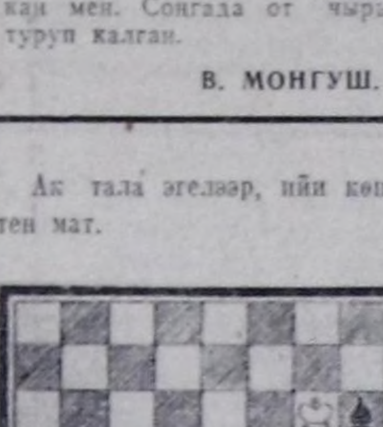
— Талантылыг улус-тур силер — деп мен аңаа шын сеткилим-биле чугаалаан мен.

— Талант-даа кайда боорул аан. Хүлээнгенде күүседир апаар, каш хонгаш малчыннарга, сиген кескен бригадаларга аалдап баар улус бис, аңаа хол куруг баар эвес, шаа-биле «хап-савалыг» баар болгай. Ынчангаш ыйыдып чыдарым бо ышкажыл — дээш, чазык хүлүмзүрээн.

Мен байырлашкаш, чоруп каан мен. Соңгада от чырып туруп калган.

В. МОНГУШ.

Ак тала эгелээр, ийи көштен мат.

СҮМЕЛЕР

⊙ Хендир үзү кудуп турган шил саваны горчица холумактыг чылыг суг-биле чуур болза, дүрген адырлыычал. Бир эвес арткан үс белен адырылбас болза, ийи-үш катап ынчаар чуур.

⊙ Номнуң арыннарында саlaa изин саваң-биле аштап ап болур. Саваң-биле аштаанының соонда, ону арыг өл пөс-биле кончуг оожум чода тудуптар.

⊙ Ажыглалдан үнген помада хавын үндүр октавайн, ооң дүвүнге поролон кескиндизи суккаш, даараныр инелерин аңаа кинр кадагылаап, ине хавы кылдыр ажыглап база болур. Бир эвес чүве бижиир чугайны доктаамал ажыглап турар болзунарза, оон уштарын помада хавынга ейлей сүвүрткеш, суп ап болур силер. «Пеналдыг» чугайны ам сумкага ап чоруп болур.

⊙ Капрон укту аргып каан укка деңней туткаш, изидип каан хачы-биле (удазыналбазын дээш) кескеш, аңаа чыпшыр даарап аар болза, дүктен аргаан уктуң ажыглалының хуусаазы узаар.

⊙ Бир эвес өрээлдиң ханазын будуп каан болза, ооң дээвиирин чугайлап турда, ынаар чаштаан чугайны чуурга адырлыычал болуру-биле саваң, хеп чуур порошок эзилдирип чажып ап болур.

⊙ Шаланың эрги будуун адырарда, ону суг-биле өттүргеш, сода чашкаш, ол пөс-биле шып каар. Ынчаар хондур тургузар.

⊙ Дуву өрттендир хайны берген баалыныг саваны дүрген чуурунуң бир аргазы — хөй эвес чем содалыг сугну аңаа тургузуптар. Оон чуурга, дүрген адырлыычал.

ТВ

НОЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазынза (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — Чалыыларның чогаадыкчы ажылы. Таллинниң пионерлер ордузунуң фолклорлуг танцы коллективиниң концерти. 9.25 — Ада-иелер, силерге. 9.55 — Советтер болгаш амыдырал. 10.25 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 10.35 — Хөй эки бараанаар дээш. 11.05 — Д. Шостакович. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.30 — Үнүштер дугайында. 12.15 — «Тиилекчилер». Фронтучу өннүктер клуву. Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга. 13.45 — «Орус музей». XIX вектиң баштайгы чартыының портрет живописи. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Уругларга фильм: «Ажыттынмаан ортулуктар». 15.35 — «Ейлдингир-даа болза, бүзүреттинмес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 16.35 — Латыш улустуң музыказының концерти. 17.10 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.40 — «Амданныг тоол». Мультфильм. 18.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Ракета шериглериниң болгаш үгер-боо хүнүнге уткуштур музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — «Экранда — кинокомедия». «Трын-сиген». 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкино концерт студиязынга аныктар кежээзи. Күрүнениң бирги подшипник заводундан келдирер назылыг оолдарны Армияже үдээри. 23.25—23.55 — «ССРЭ-де спорттуң национал хевирлери». Документалдыг фильм. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Мөңгүн век». Документалдыг фильм. 14.30 — Азербайджан телевидениениң программазы. 16.25 — ССРЭ-ниң самбо хурешке кубогу дээш. Донецкиден дамчыдылга. 16.55 — «Ситен кырында ыт». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 19.05 — Делегей болуушкуннарының допчулалы. 19.20 — «Бичии уруг болгаш адыг». Мультфильм. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Айболит циркте». 20.15 — «Кадыкшыл». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35—23.50 — «Бодунуң күсели-биле шөлээ». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге быскап хар чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы — 15—20, хүндүс 4—9 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Агаарның температуразы хүндүс — 7—5, дүне 17—19 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«ПАПЫРАЛ»: «Адырлыышкын» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.
«ПИОНЕР» «Гуго бегемот» 9.30. «Шокар рейс» 11.00, 12.50. «Специальнозунга хыналда ажыл» 14.40, 16.30, 18.20, 20.50 шактарда.
«ВОСТОК»: «Чаңгыс дагырмыйыс» 15.00, «Сеп меңээ, мен сеңээ» 18.00, 20.00 шактарда.

12 хардан өрү назылыг үндезин националдыг сургуулдарны Тываның Күрүне филармониязының чанында улустуң цирк бөлүүнге хүлээп алыышкынны чорудуп турарын филармонияның администрациязы дыңнадып тур.

Аңаа кирерин күзээннер бо чылдың декабрь 1-де эртенгиниң 10 шакта филармонияга келир.

Социал хандырылга министерствозу болгаш Тыва автоорук эргелели персоналдыг пенсионер, СЭКП кежигүну

Оюн Дамдынович
ЕНЗАКТЫҢ

мөчээнин дыңнатпышаан, ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге кажыдалын илергейлеп тур.

Редакцияның адрези: индекс 667000
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 01186

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01886.